

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filozofie a religionistiky

Diplomová práce

DILEMATA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ PŘI PRÁCI S OSOBAMI V HMOTNÉ NOUZI

Vedoucí práce: doc. Dr. phil. Jakub Sirovátka
Autor práce: Bc. Jan Kotisa
Studijní obor: etika v sociální práci (KS)

2024

„Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

19.03.2024

.....

Bc. Jan Kotisa

*„Velmi děkuji vedoucímu mé diplomové práce panu **doc. Dr. phil. Jakubu Sirovátkovi** za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a zpětnou vazbu. Poděkování za podporu při studiu a psaní této práce patří také mojí babičce **Růženě Kotisové, Ondrejovi Š.**, všem **mým kolegům a Filipovi H.**“*

OBSAH

1. Úvod.....	6
2. Sociální politika	7
2.1. Lidská práva	7
2.2. Pojem sociální politika.....	8
2.2.1. Základní principy sociální politiky	9
2.2.2. Sociální zabezpečení	13
2.2.3. Chudoba – hmotná nouze	15
3. Systém pomoci v hmotné nouzi	20
3.1. Zákon o pomoci v hmotné nouzi	20
3.1.1. Základní pojmy	21
3.1.2. Příspěvek na živobytí	25
3.1.3. Doplatek na bydlení	26
3.1.4. Mimořádná okamžitá pomoc	27
3.2. Úřad práce ČR a oddělení dávek pomoci v hmotné nouzi	28
3.2.1. Úřad práce ČR	28
4. Sociální práce a sociální pracovník	30
4.1. Sociální práce	30
4.2. Sociální pracovník.....	32
4.2.1. Sociální pracovník Úřadu práce ČR	33
4.2.2. Předpoklady a kompetence sociálního pracovníka ÚP ČR	34
4.2.3. Role sociálního pracovníka na ÚP ČR	38
4.2.4. Cílová skupina – klienti v HN	42
5. Etická dilemata v sociální práci ÚP ČR.....	42
5.1. Etické aspekty sociální práce	45
5.2. Etický kodex sociálních pracovníků	46
5.3. Dilemata sociálních pracovníků	48
5.4. Základní etické teorie	52
5.4.1. Utilitarismus.....	53
5.4.2. Etika péče.....	54
5.4.3. Kantův kategorický imperativ	54
5.5. Správní uvážení	55
5.6. Řešení dilematických situací.....	57

6. Příklady řešení konkrétních etických dilemat sociálních pracovníků	59
6.1. Dilema č. 1	59
6.1.1. Kazuistika	59
6.1.2. Identifikace dilemat	60
6.1.3. Náhled a řešení případu	60
6.2. Dilema č. 2 – správní uvážení sdíleného bydlení.....	62
6.2.1. Kazuistika	62
6.2.2. Identifikace dilemat	62
6.2.3. Náhled a řešení případu	63
6.3. Dilema č. 3 – motivace.....	64
6.3.1. Kazuistika	64
6.3.2. Identifikace dilemat	65
6.3.3. Náhled a řešení případu	66
Závěr	68
Seznam použitých zdrojů.....	69
Abstrakt.....	73
Abstract.....	74

1. Úvod

V současné společnosti, stále více poznamenané sociálními nerovnostmi a ekonomickými výzvami, se sociální pracovníci nacházejí v první linii pomoci těm, kteří se ocitli v problémové situaci nejčastěji spojené s nedostatkem příjmu. Role sociálního pracovníka je klíčová nejen v poskytování bezprostřední podpory, ale i v navigaci složitým systémem sociálního zabezpečení, jehož cílem je mimo jiné zmírňovat dopady chudoby na jednotlivce a rodiny. Tato diplomová práce, zaměřená na dilemata sociálních pracovníků při práci s osobami v hmotné nouzi, se snaží odhalit hloubku etických, profesionálních i osobních výzev, se kterými se sociální pracovníci Úřadu práce ČR setkávají.

Cílem této diplomové práce je představit, jak sociální pracovníci čelí těmto dilematům, jaký vliv mají tyto situace na kvalitu poskytované pomoci a na osobní život sociálních pracovníků samotných a jak by se tato dilemata dala řešit aplikováním etických teorií. Diplomová práce se opírá o teoretické rámce sociální politiky, sociální práce, etiky a představuje fungování systému dávek pomoci v hmotné nouzi v rámci největší pomáhající organizace v České republice – Úřadu práce ČR.

Práce je systematicky uspořádána do několika klíčových částí, které postupně rozvíjejí téma dilemat sociálních pracovníků při práci s osobami v hmotné nouzi. V první kapitole se věnuje širšímu kontextu úvodu do sociální práce, včetně lidských práv, základních principů sociální politiky a jejich dopadů na práci sociálních pracovníků. Taktéž definuje pojem chudoba, který přímo souvisí s problematikou hmotné nouze. Druhá kapitola detailně představuje legislativní rámec, právní definice a strukturu systému pomoci osobám v nouzi, včetně představení Úřadu práce ČR a jeho činností. Třetí kapitola se zaměřuje na roli, kompetence a etické zásady sociálních pracovníků, zvláště těch, kteří působí v rámci Úřadu práce ČR. Čtvrtá kapitola přechází k jádru problému – etickým dilematům, s nimiž se sociální pracovníci setkávají, a různým teoretickým přístupům k jejich řešení, včetně aplikace utilitarismu, etiky péče a Kantova kategorického imperativu. Pátá a zároveň poslední kapitola nastiňuje příklady řešení konkrétních etických dilemat sociálních pracovníků a představuje kazuistiky z praxe, které ilustrují konkrétní situace, jež sociální pracovníci řešili, a způsoby, jakými byla dilemata adresována. Tato struktura umožní čtenářům vhled do problematiky, od teoretických základů až po praktické aplikace v každodenní práci sociálních pracovníků.

2. Sociální politika

2.1. Lidská práva

Sociální nauka v Čechách svým původem vychází z evropského kulturního prostředí. Dne 10. prosince 1948 Valné shromáždění Organizace spojených národů přijalo Všeobecnou deklaraci lidských práv.¹ Ačkoli tato deklarace nemá status mezinárodní smlouvy a není právně závazná, má významný morální vliv a uznání mezi státy a v globálním povědomí. Dokument, obsahující 30 článků, stanovuje základní lidská práva včetně práva na život, zdraví, lidskou důstojnost, ochranu dětí, práci, svobodu volby povolání a podnikání, soukromí, svobodu slova a náboženství, právo na vzdělání, vlastnictví, rodinný život, zabezpečení v případě pracovní neschopnosti, staroby, ztráty příjmu a přístup ke kultuře. Zároveň zdůrazňuje ochranu rodiny a rodičovství.²

V současné době je to od roku 2000 Evropská unie, která garantuje rovná práva, přístupy a zacházení jednotlivých lidí v rámci eurozóny pomocí Listiny základních práv Evropské unie. Ta stanovuje jednotlivá osobní, občanská, politická a sociální práva všech občanů Evropské unie. Již první článek hlavy I zabezpečuje všem občanům EU nedotknutelnost lidské důstojnosti. Článek 24 hlavy IV pak zajišťuje v celé působnosti evropské unie, že má každý její občan právo na sociální zabezpečení a sociální pomoc, která je konkrétně upravena danými vnitrostátními předpisy a zvyklostmi jednotlivých států.³

V České republice jsou základní lidská práva zaručena primárně v Listině základních lidských práv a svobod. Listina základních práv a svobod, jako hlavní součást ústavního pořádku České republiky, klade důraz na rovnost všech lidí v důstojnosti a právech, zdůrazňuje nezadatelnost, nezczizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod. Zahrnuje rovnost před zákonem bez ohledu na pohlaví, rasu, barvu pleti, jazyk, víru, politické či jiné smýšlení, sociální původ nebo jiné postavení. Zakotvuje právo na život, nedotknutelnost osoby a soukromí, svobodu pohybu a pobytu, právo na svobodný projev myšlenek a svědomí, včetně náboženského vyznání. Politická práva jsou

¹ VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. Všeobecná deklarace lidských práv. 1948. [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>.

² DUKOVÁ, I. *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s. 10.

³ EUR-LEX, *Listina základních práv Evropské unie*. Online. [cit. 2023-12-09]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS#d1e445-393-1>.

rovněž zajištěna, včetně svobody projevu, práva na informace, petičního práva a práva pokojně se shromažďovat. Listina rovněž chrání práva národnostních a etnických menšin, zaručuje jim právo na rozvoj vlastní kultury a používání mateřského jazyka. Hospodářská, sociální a kulturní práva jsou také klíčovou součástí, včetně práva na svobodnou volbu povolání, spravedlivé pracovní podmínky, ochranu zdraví, vzdělání a přístup ke kulturnímu bohatství. Kromě toho Listina uznává právo na soudní a jinou právní ochranu, včetně práva na náhradu škody, právní pomoc a rovnost v řízení, stejně jako právo na spravedlivý soudní proces.⁴

Samotné právo pomoci osobám v hmotné nouzi je zakotveno v článku 30 Listiny základních lidských práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Tento článek stanoví, že každý, kdo se ocitne v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná k zajištění základních životních podmínek. Právo pomoci osobám v hmotné nouzi je jedním z tzv. sociálních práv, která mají za cíl zajistit důstojný život každému člověku bez ohledu na jeho sociální postavení, zdravotní stav nebo jiné okolnosti.⁵

2.2. Pojem sociální politika

Pojem sociální politika je velmi obsáhlý ne jednoznačně vymezený systém nástrojů, aktivit a opatření, který je ve státě součástí veřejné politiky a napomáhá k udržení důstojných podmínek pro jeho občany. Matoušek definuje sociální politiku jako „soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů o změnu nebo o udržení a provozování (fungování) svého či jiného státního, samosprávného nebo nestátního systému“.⁶ Naopak Mertl jí definuje velmi obecně jako „politiku, které se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života“⁷ a navazuje tvrzením, že „sociální politika v moderní společnosti je její integrální součástí, koncentruje se k rozvoji sociální sféry a hledá odpovědi na zcela specifické otázky, na něž nereagují a neodpovídají ostatní sféry života společnosti, resp. politiky, které je usměřují“.⁸ Ottův slovník naučný hovoří o sociální

⁴ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění platném k 01.10.2021.

⁵ Tamtéž.

⁶ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 155.

⁷ MERTL, J. *Sociální politika*, s. 44.

⁸ Tamtéž, s. 50.

politice jako o „činnosti, přispívající k řešení otázek sociálních“.⁹ Sociální otázkou je podle Otta stav zapříčiněný různými společenskými stavy, které způsobují, že určité společenské vrstvy společnosti jsou limitovány ve svém fyzickém a duševním vývoji a neudržují stejný krok s ostatními vrstvami společnosti. Těmto vrstvám by pak mělo být uspořádáno zřízení většinové společnosti tak, aby pomohla jejich potřeby vyrovnat, kompenzovat a nejdokonaleji ukojit. Soubor oněch opatření pak nazývá sociální otázkou.¹⁰

Je tedy patrné, že sociální politika je systém, který je sám sobě velmi těžko vymežitelný, protože vždy odráží stav společnosti, ve které se nachází, její sociální, ekonomický a hospodářský statut.

2.2.1. Základní principy sociální politiky

Sociální politika se zaměřuje na ovlivňování sociálního systému, proto je potřeba, aby dodržovala několik základních principů a myšlenkových postů, které ji definují a promítají se v ní. Tyto principy jsou ovlivněny obecným filozofickým myšlením a tzv. sociálně politickými doktrínami. V Evropě se nejčastěji setkáváme s konzervativními myšlenkami – s liberalismem, křesťanským sociálním učením a demokratickým socialismem.¹¹

V současném českém kontextu se rozlišují dva hlavní přístupy k sociální politice. **První přístup** je charakterizován rozšířeným chápáním sociální politiky, kde je sociální politika považována za soubor opatření, která provádí stát a další subjekty za účelem ovlivňování sociální sféry společnosti. Tento pohled vnímá sociální politiku jako komplexní soubor aktivit a opatření zaměřených přímo na životní podmínky obyvatel. Podle tohoto pohledu, známého jako sociální politika v širším slova smyslu, je důležité formulovat dlouhodobé strategie, plány a sociální programy. Tyto přístupy jsou časově náročné na vývoj i provedení a zahrnují analýzu vnitřních i vnějších vazeb sociální politiky. **Druhý přístup** vymezuje sociální politiku užším způsobem, zaměřujícím se hlavně na reakci na sociální rizika a jejich negativní dopady, jako jsou stáří, nemoc, invalidita, nezaměstnanost a chudoba. Tento přístup primárně vidí sociální politiku jako

⁹ OTTO, J. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, s. 580.

¹⁰ Tamtéž, s. 579–580.

¹¹ MERTL, J. *Sociální politika*, s. 74.

soubor opatření v oblastech zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. Je to specifitěji zaměřený přístup, který byl významný během ekonomické transformace a pro udržování sociální stability. V českém kontextu se tento přístup někdy označuje jako „resortní sociální politika“, protože se týká činností pod jurisdikcí Ministerstva práce a sociálních věcí.¹²

Dle Dudkové se státní sociální politika dělí do různých typů na základě základních principů, které odrážejí ideje a myšlenkové procesy. Klíčové pro výběr a výklad těchto principů jsou tzv. sociálně-politické doktríny:¹³

- **Liberalismus** považuje za nejvyšší hodnotu jednotlivce. Ten je definován svými nezadatelnými lidskými právy a svobodami. Jedná se o přístup, kde je blahobyt jedince závislý na jeho vlastním úsilí a schopnosti nést rizika. V rámci liberalismu je důležitá ekonomická efektivnost státu a sociální politika je hodnocena v tomto kontextu. Tento přístup nepodporuje solidaritu a redistribuční procesy, preferuje naopak regulaci tržního mechanismu.¹⁴
- **Křesťanské sociální učení** naopak uznává, že jednatel není jediným zodpovědným činitelem za svoji sociální situaci, ale že na ní má podíl i společenský systém. Toto učení zdůrazňuje osobní svobodu a odpovědnost bohatých a mocných za sociální situaci chudších. Hlavním nástrojem k odstranění chudoby je podpora sociálních transferů. Křesťanské sociální učení staví na principu charitativní a dobročinné aktivity, kde individuální svoboda je podřízena obecnému dobru.¹⁵
- **Demokratický liberalismus** se snaží demokraticky zabezpečit důstojné životní podmínky pro všechny. Je charakteristický převzetím velké míry sociální odpovědnosti státem, posílením veřejného sektoru, rozsáhlým přerozdělováním a podporou solidarity. Je v kontrastu s klasickým liberalismem, neboť klade důraz na rovnost nejen v občanských, ale také v sociálních právech.¹⁶

¹² MERTL, J. *Sociální politika*, s. 75.

¹³ DUKOVÁ, I., *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s 14.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

- **Demokratický socialismus** – Mertl hovoří o dalším systému, o demokratickém socialismu, jehož cílem je zajistit všem lidem důstojný život prostřednictvím demokratických metod a dodržováním zvolených pravidel. Tato pravidla zahrnují zejména převzetí odpovědnosti za sociální blaho občanů státem, kladou důraz na silný veřejný sektor, a také na přerozdělování bohatství a podporu solidarity. Tento přístup stojí v ostrém kontrastu s konzervativními názory, s výrazným důrazem na rovnost nejen v právech občanských, ale také v sociálních právech.¹⁷

Mertl dále zmiňuje soubor základních „principů, které jsou všeobecně pro sociální politiku jako takovou považovány za typické, určující a nejvýznamnější. Jedná se zejména o principy:

- sociální spravedlnosti,
- sociální solidarity,
- subsidiarity,
- participace.¹⁸

Princip sociální spravedlnosti je jedním z klíčových pojmů sociální politiky. K pochopení tohoto termínu je prvně potřeba pochopit samotné slovo *spravedlnost*. Tento pojem lze uvažovat ve dvou rovinách, a to v rovině právní, tedy jako souhrn nějakých právních norem a zásad, a pak v rovině sociální. Jak uvádí Mertl: „Sociální spravedlnost lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny.“¹⁹ Jako plno jiných pojmů v sociální politice, i tento pojem je relativní a je potřeba jej chápat vždy z pohledu různých hledisek a vnímat rozmanitost jednotlivých sociálních situací. Samotné přerozdělování prostředků mezi jednotlivé aktéry a subjekty sociální politiky daného státu probíhá podle několika zásad. Jedná se o přerozdělování na základě zásluh, na základě potřeby, všem stejně nebo podle oprávnění. Tato hlediska jsou ovšem často protikladná, a tak záleží na konkrétní situaci, v níž se společnost právě nachází.²⁰

¹⁷ MERTL, J., *Sociální politika*, s. 81.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 84.

²⁰ DUKOVÁ, I., *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s. 94.

Princip sociální solidarity – solidarita vychází z pocitu sounáležitosti lidí, z ochoty ke vzájemné pomoci a souvisí s přerozdělováním životních podmínek a prostředků v zájmu naplňování ideje sociální spravedlnosti. Jejím základním konceptem je poznání toho, že člověk je bytost společenská, a proto je vždy a všude určitým způsobem odkázán na druhé.²¹ Mluvíme-li o solidaritě, rozlišujeme primárně solidaritu dobrovolnou a nedobrovolnou (tzv. obligatorní). Zatímco dobrovolná solidarita vychází z nitra člověka, který dobrovolně pomáhá ostatním, nedobrovolná solidarita je dána většinou státem a zákony. Většinou se jedná o různé druhy odvodů do státního sociálního systému, v našem prostředí primárně o zdravotní a sociální pojištění.²²

Princip sociální subsidiarity v moderních společnostech spojuje osobní odpovědnost se solidaritou. Tento princip vychází z představy, že jedinec má jedinečné schopnosti a morální povinnost tyto schopnosti využívat pro své i společenské dobro. Společnost by měla chránit a rozvíjet tyto schopnosti, aby jednotlivec mohl sociálnímu bezpečí přispívat. Princip subsidiarity zdůrazňuje, že jednotlivci by měli nejprve pomáhat sami sobě, následně by jim měla pomoci rodina, ostatní společenství, a nakonec sám stát, pokud jsou všechny ostatní možnosti vyčerpány. Stát má za úkol vytvářet podmínky pro možnost sám sobě pomoci a zasahovat až jako poslední. Efektivní uplatnění tohoto principu vyžaduje výchovu k zodpovědnosti za sebe sama a reálné sociální podmínky, které umožňují jednotlivcům a skupinám převzít odpovědnost za své sociální jednání.²³

Princip sociální participace - participace je založena na myšlence, že každý jedinec má možnost se podílet na společenském životě a sociální politice. Participace je dlouhodobý proces, který přeměňuje lidi z pasivních příjemců sociální politiky na aktivní, informované, odpovědné a respektované subjekty, kteří se podílejí na tvorbě a realizaci politických opatření. Tento přístup vyžaduje, aby občané byli dobře vzděláni, informovaní a uvědomovali si svá práva a zodpovědnosti. Princip participace se nevztahuje jen na sociální politiku, ale je široce aplikován v občanské společnosti, posiluje přímou demokracii a umožňuje jednotlivcům přímý přístup k politickým

²¹ MERTL, J., *Sociální politika*, s. 97.

²² DUKOVÁ, I., *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s. 59.

²³ MERTL, J., *Sociální politika*, s. 114.

rozhodnutím. Tím narušuje autoritativní způsob řízení a vylučuje neprůhledné rozhodovací procesy ve věcech sociální politiky.²⁴

2.2.2. Sociální zabezpečení

Jak zmiňuje Mertl, současně s rozvojem průmyslu došlo k významným změnám v životních podmínkách lidí, v povaze a charakteru práce a celkově ve způsobu života. Tyto změny s sebou přinesly zvýšenou míru sociálních rizik, jak z hlediska jejich množství, tak i závažnosti. Lidé se v moderní společnosti čím dál častěji setkávají s novými rizikovými situacemi a je stále těžší, někdy dokonce nemožné, aby jednotlivec nesl důsledky těchto rizik sám. V rozvinutých společnostech je těmto tématům věnována značná pozornost. Státy a organizace se snaží předcházet rizikovým situacím svých občanů a řešit je. Sociální rizika, nazývaná také sociálními událostmi nebo sociálními příhodami, jsou v právu definována jako okolnosti, které mohou vyvolat vznik, změnu nebo zánik práv a povinností, a které mohou pomoci předejít, zmírnit nebo překonat těžké životní situace vyvolané takovými událostmi. Mezi hlavní sociální události patří nemoci, úrazy, těhotenství, invalidita, stáří, narození dítěte, smrt rodinného příslušníka a další situace vedoucí k obtížím. Pojem *sociální zabezpečení* je dle Mertla těžko interpretovatelný a má v různých zemích světa různý význam. I každý autor přináší svou vlastní definici tohoto pojmu a v některých státech je tento pojem definován zákonem. Tam, kde zákon tuto definici nedefinuje, jsou alespoň určena ty ujednání národních zákonů, které problematiku oblasti sociálního zabezpečení řeší.²⁵

V České republice je sociální zabezpečení zakotveno přímo v legislativě, konkrétně v zákonu č. 582/1991 Sb., zákon České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění zákona č. 321/2023 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Zákon přímo nedefinuje pojem sociálního zabezpečení, ale spíše stanovuje strukturu a organizaci sociálního zabezpečení. „Tento zákon upravuje organizační uspořádání sociálního zabezpečení, působnost České správy sociálního zabezpečení, okresních správ sociálního zabezpečení a orgánů státní správy v sociálním zabezpečení a k výběru příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, úkoly občanů a zaměstnavatelů při provádění sociálního zabezpečení a řízení ve věcech důchodového

²⁴ MERTL, J., *Sociální politika*, s. 118.

²⁵ Tamtéž., s. 559.

pojištění a důchodového zabezpečení, včetně řízení ve věcech pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi a sociální péče a ve věcech osob zdravotně znevýhodněných.²⁶

Dle zmíněného zákona se organizační uspořádání sociálního zabezpečení člení na orgány sociálního zabezpečení. Mezi ně řadí ministerstvo práce a sociálních věcí, Českou správu sociálního zabezpečení, okresní správy sociálního zabezpečení, ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti a ministerstvo obrany.²⁷

Ministerstvo práce a sociálních věcí vystupuje jako hlavní aktér, který řídí a kontroluje výkon státní správy v sociálním zabezpečení, jednotlivé úřady a zajišťuje úkony spojené s výkonem mezinárodních smluv v sociálním zabezpečení a s dalším vývojem sociálního zabezpečení ve státě. Dále posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnosti občanů v přezkumném řízení a ministr může ov jednotlivých případech odstraňovat tvrdosti zákona.²⁸

Na první pohled neočekávaní členové tohoto uspořádání sociálního zabezpečení – ministerstva vnitra, ministerstva spravedlnosti a ministerstva obrany, také plní svou roli. Především se jedná o provádění, řízení a kontrolu důchodového pojištění pro vojáky z povolání u ministerstva obrany; příslušníky Policie České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky, příslušníky Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služby a Úřadu pro zahraniční styky u ministerstva vnitra a v neposlední řadě pro členy Vězeňské služby České republiky patřící pod ministerstvo spravedlnosti.²⁹

Vedle pojistných dávkových systémů, jako jsou starobní důchody, invalidní důchody a nemocenské pojištění, zřizuje ministerstvo práce a sociálních věcí i úřad, který vyplácí tzv. nepojistné sociální dávky. Jedná se o dávky, na které nejsou občané dopředu pojištěni, proto nepojistné a vyplácí je Úřad práce České republiky.³⁰ Dle zákona č.

²⁶ Zákon č. 582/1991 Sb., Zákon České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění k 01.01.2024.

²⁷ Tamtéž, § 3.

²⁸ Tamtéž, § 4.

²⁹ Tamtéž, § 9.

³⁰ JIHOČESKÝ KRAJ. *Jak fungují sociální dávky?* Online. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/pomahame/jak-funguji-socialni-davky>.

73/2011 Sb., Zákon o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, plní Úřad práce ČR úkoly primárně v oblastech jako jsou zaměstnanost, ochrana zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele, státní sociální podpory, příspěvku na péči a dávek pro osoby se zdravotním postižením, dávek pěstounské péče, náhradního výživného pro nezaopatřené dítě a pro tuto diplomovou práci ve stěžejní oblasti – dávek pomoci v hmotné nouzi.³¹

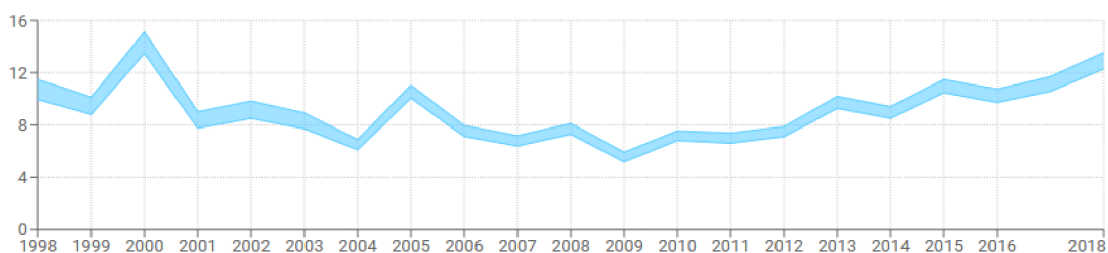
2.2.3. Chudoba – hmotná nouze

Aby mohlo být potřebným cíleně pomoci v rámci systému pomoci v hmotné nouzi, je prvně potřeba nastínit problematiku samotného pojmu chudoba. Pojem chudoba lze vnímat z různých úhlů.

Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky vykládá pojem chudoba jako „nedostatek jmění, úplná nemajetnost – žít v chudobě; nedostatek něčeho – chudoba myšlenek, výrazu, ch. fantazie, myšlenek, dějová ch. příběhu; ch. planého života“.³² Zároveň zmiňuje přísloví „chudoba cti netratí – není hanba být chudým“.³³ V odkazu na Ústav českého národního korpusu FF UK zobrazuje zajímavou statistiku frekvence výskytu slova v čase na jeden milion slov a dále sociodemografické údaje použití slova dle pohlaví, věku a vzdělání.

Zdroj pro obr. 1–4: ÚSTAV ČESKÉHO NÁRODNÍ KORPUSU. Slovo v kostce. Online. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce/search/cs/chudoba?pos=N&lemma=chudoba>.

Obr. 1 Frekvence výskytu slova „chudoba“ v čase

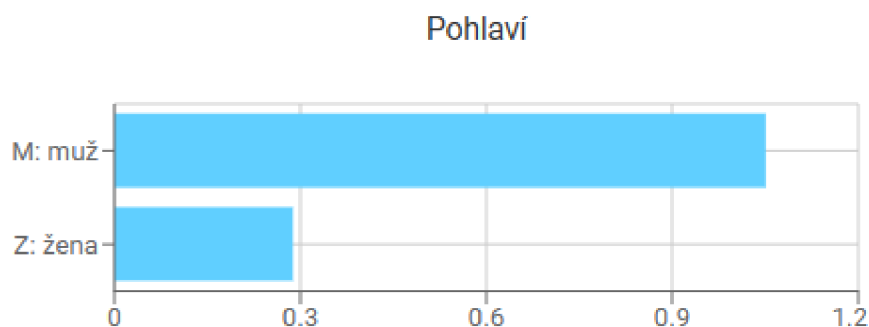

³¹ Zákon č. 73/2011 Sb., Zákon o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, v platném znění k 01.02.2024.

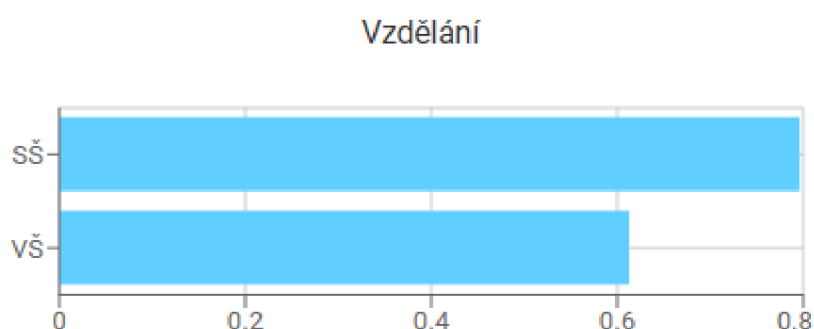
³² ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. Internetová jazyková příručka. Online. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=chudoba>. [cit. 2023-12-26].

³³ Tamtéž.

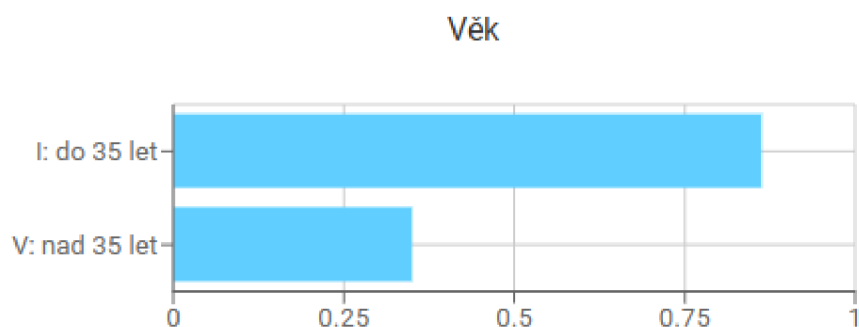
Obr. 2 Frekvence slova „chudoba“ podle mluvčích – pohlaví

Obr. 3 Frekvence slova „chudoba“ podle mluvčích – vzdělání

Obr. 4 Frekvence slova „chudoba“ podle mluvčích – věku

Organizace spojených národů (OSN) chudobu definuje jako něco, co znamená více než jen nedostatek příjmů a produktivních zdrojů pro zajištění udržitelného živobytí. Chudoba je v zásadě odepřením možností a příležitostí, je to porušování lidské důstojnosti. Znamená nedostatek základní kapacity pro efektivní zapojení se do společnosti. Znamená nemít dost na to, aby člověk uživil a oblékl rodinu, nemít dostupnou školu nebo nemocnici, nemít půdu, na které by se dalo pěstovat jídlo nebo práci, aby si člověk vydělal na živobytí. Chudoba znamená nejistotu, bezmoc a vyloučení jednotlivců, domácností a komunit. Znamená náchylnost k násilí a často znamená žít v

okrajových nebo křehkých prostředích, bez přístupu k čisté vodě nebo hygieně. Mezi projevy chudoby se řadí hlad a podvýživa, omezený přístup ke vzdělání a dalším základním službám, sociální diskriminace a vyloučení, stejně jako nemožnost dostatečné účasti na rozhodování (např. volby). Dle OSN žilo v roce 2015 více než 736 milionů lidí pod mezinárodní hranicí chudoby. Přibližně 10 procent světové populace (před pandemií Covid-19) žilo v extrémní chudobě a bojovalo o naplnění základních potřeb, jako je zdraví, vzdělání nebo jen přístup k vodě a sanitárním zařízením.³⁴

Světová banka se k chudobě staví čistě ekonomicky. Mezinárodní hranici chudoby stanovila na 2,15 USD na osobu a den s použitím cen z roku 2017. To znamená, že každý, kdo žije z méně než 2,15 dolaru na den, je v extrémní chudobě. V roce 2019 bylo v této situaci asi 701 milionů lidí na celém světě. Dodává, že pandemie COVID-19 způsobila největší překážku v celosvětovém úsilí o snižování chudoby od roku 1990 a zvýšila počet lidí v extrémní chudobě asi o 70 milionů na 719 milionů lidí. Rostoucí energetická a potravinová krize, částečně způsobená ruskou invazí na Ukrajinu, a dopady změny klimatu přispívají k nerovnoměrnému oživení.³⁵

Světová zdravotnická organizace (WHO), stejně jako výše uvedené subjekty, definuje chudobu jako něco, co podkopává řadu klíčových lidských atributů, včetně zdraví. Dle WHO jsou chudí často vystaveni větším osobním a environmentálním zdravotním rizikovým faktorům, mají horší přístup ke zdravotnickým službám a mají omezené možnosti volby související se životním stylem. Je také pravděpodobnější, že se setkají s diskriminací, zneužíváním a vykořisťováním. Nemoci mohou naopak snížit úspory domácností, snížit schopnost učení, snížit produktivitu a vést ke zhoršení kvality života, čímž se chudoba udržuje nebo dokonce zvyšuje. WHO zmiňuje, že chudoba je často definována v absolutních hodnotách nízkého příjmu – například méně než 2 USD na den, nicméně ve skutečnosti dle WHO existují důsledky chudoby v relativním měřítku. Nejchudší z chudých na celém světě mají nejhorší zdraví. V rámci zemí důkazy ukazují, že obecně platí, že čím nižší je socioekonomické postavení jednotlivce, tím horší je jeho

³⁴ UNITED NATIONS. *Ending Poverty*. Online. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>.

³⁵ WORLD BANK. *Measuring poverty*. Online. [cit. 2023-12-20]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>.

zdraví. Nečistá voda, nedostatečná hygiena a bezpečnost potravin hrají významnou roli ve vývoji cholery a virové hepatitidy a přispívají k opomíjeným tropickým chorobám.³⁶

Z výše uvedeného je patrné, že chudoba je obsáhlý pojem, který nemusí znamenat pouze nedostatek finančních prostředků, jak jej vidí například koncept sociálních dávek (viz kapitola 4.). Matoušek uvádí, že chudoba je jakýsi sociální konstrukt, který si tvoří lidské společenství samo. Samo totiž určuje, co se za chudobu považuje, a co již nikoliv. Stejně tak společnost v zastoupení svých zákonodárců určuje, jaké pomoci se lidem postiženým chudobou dostane – v našem případě se jedná o rozsah a výši sociálních dávek nebo nárok či přístup k různým sociálním službám.³⁷

Samotná definice chudoby tak není jednoznačná. Jak jsem představil výše, jedni jí definují z čistě finančního hlediska a jiní naopak z hlediska sociálního, jako nejen nedostupnost financí, ale i nedostupnost služeb, zdravotní péče a vzdělání. Matoušek dále uvádí, že chudoba z větší části pracuje s konceptem určité deprivace, která spojuje důsledky chudoby s jejím prožitkem.³⁸ Neexistenci *správné* či *vědecké* definice chudoby, kde by se dosáhlo nějakého společného souhlasu nebo jediného obecně přijatého způsobu jejího měření potvrzuje i Mareš.³⁹

Učebnice sociální politiky Ivany Dukové představuje chudobu dle sociální politiky státu blahobytu (Welfare state) jako absolutní chudobu, relativní chudobu, stav sociální nouze, stav hmotné nouze a jak prakticky chudobu měřit.⁴⁰

Absolutní chudoba je stav, kdy lidé nemají dostatek zdrojů pro zajištění základních potřeb nezbytných pro život. V důsledku toho jsou tyto lidé vystaveni vážnému riziku – ohrožení své existence, a v extrémních případech jim hrozí i smrt. Tento problém je obzvláště výrazný v rozvojových zemích, kde velká část populace trpí chudobou, která negativně ovlivňuje jejich každodenní život.⁴¹

³⁶ WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Poverty*. Online. [cit. 2023-12-26]. Dostupné z: <https://www.afro.who.int/health-topics/poverty>.

³⁷ MATOUŠEK, O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 335.

³⁸ Tamtéž, s. 334.

³⁹ MAREŠ, P., *Sociologie nerovnosti a chudoby, základy sociologie*, s. 109.

⁴⁰ DUKOVÁ, I., *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s. 185.

⁴¹ Tamtéž, s. 185.

Relativní chudoba se vyznačuje tím, že lidé jsou schopni uspokojit své potřeby pouze na úrovni, která je výrazně nižší než běžný standard ve společnosti, v níž žijí. V evropském kontextu, i přes existenci sociálních programů, dochází často k sociální izolaci a pocitu nouze u těch, kteří mají omezený přístup k materiálním zdrojům a žijí pod životním průměrem dané společnosti.⁴²

Stav sociální nouze dle Dukové nastává, když osoba nemůže kvůli zdravotním problémům, věku, dysfunkční rodině nebo nedostatku sociální podpory, naplnit své základní životní a sociální potřeby. To zahrnuje nedostatek základních práv, nedostatek péče o sebe sama, nedostatek zájmů, potřeb, výživy a schopnosti pečovat o domácnost.⁴³

Stav hmotné nouze je situace, ve které se občan ocitne, když nemá dostatečný finanční příjem nebo zabezpečeny základní životní podmínky. Tento stav může být způsoben vlastní neschopností nebo nemožností zejména v případě nemoci nebo invalidity. Důležitou roli hraje prevence v boji proti chudobě, přičemž se klade důraz na podporu vzdělávání a adaptabilitu pracovní síly. Jako žádoucí se ukazuje také cílená podpora mladých lidí, obzvláště rodin s dětmi.⁴⁴

V následující kapitole, se práce věnuje stavu hmotné nouze podrobněji z pohledu dávek pomoci v hmotné nouzi, který se konkrétně zaměřuje na definování určité podoby chudoby jako takové a s tím spojenou výplatou dávek pomoci v hmotné nouzi.

Je důležité zmínit, že chudoba, ať už v jakékoliv podobě, otevírá sociální práci mnoho příležitostí, jak může intervenovat. U chudých lidí je chudoba spojena nejen s nízkými příjmy, ale také často s nedostatečným vzděláním a omezenými schopnostmi tyto příjmy efektivně využít, zvýšit je, nebo je investovat do zlepšení životních šancí svých i jejich dětí. Kromě lidí, kteří se až s podivem dobře orientují ve svých právech a možnostech vůči státu a jím poskytovaným sociálním dávkám, jsou mezi chudými také ti, kteří tuto kompetenci nemají. Neznají svá práva, neumějí o ně žádat (například kvůli neschopnosti porozumět příslušným formulářům, neschopnosti vyplnit je, nebo mají problémy s osobním jednáním na úřadech). Chudoba, která je často také spojena s nízkopříjmovými skupinami, včetně těch, které jsou plně závislé na sociálních dávkách,

⁴² DUKOVÁ, I., *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*, s. 185.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

ovlivňuje jejich životní styl, což může mít negativní dopad na jejich zdraví a zejména zdraví jejich dětí.⁴⁵

3. Systém pomoci v hmotné nouzi

Systém pomoci ve hmotné nouzi vychází ze stejnojmenného zákona č. 111/2006 Sb., zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Zákon vznikl v roce 2006 jako reakce na již značně zastaralý zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti ve znění pozdějších předpisů. Dle důvodové zprávy k zákonu byl předchozí zákon o sociální potřebnosti již mnohokrát novelizován, konkrétně čtrnáctkrát, a zaujímal tak relativně velké pole působnosti v pomoci občanům. Bohužel byla jeho aplikace často redukována na prosté matematické operace, kdy se např. příjem rodiny doplňoval do výše částek životního minima nebo jiné, zákonem udané hranice; popřípadě byly jednotlivé požadavky na přiznání dávek neúměrně rozdílné. Dalším významným problémem, se kterým se zaměstnanci vykonávající působnost zákona o sociální potřebnosti potýkali byla značná přetíženost počtem obsluhovaných klientů a personální poddimenzovanost na pověřených obecních úřadech. Důvodová zpráva hovoří o třech stech klientech na jednoho zaměstnance měsíčně s tím, že dle tehdy dostupné studie se za průměrný počet klientů považuje sto padesát na zaměstnance. Pro srovnání, doporučený počet klientů na zaměstnance na měsíc je dle Generálního ředitelství Úřadu práce ČR osmdesát devět. Zaměstnanci pověřených obecních úřadů se také potýkali s nejednotností softwarového a hardwarového vybavení, což ztěžovalo výkon jejich činnosti. Návrh zákona o pomoci v hmotné nouzi tak představoval nové systémové řešení k lepšímu zabezpečení výkonu této agendy na území České republiky. Zároveň tento nový zákona také reagoval v souladu s mezinárodními smlouvami, kterými se Česká republika zavázala při vstupu do Evropské unie.⁴⁶

3.1. Zákon o pomoci v hmotné nouzi

Zákon o pomoci v hmotné nouzi je jedním z několika opatření České republiky s pomocí kterých má dojít k prevenci sociálního vyloučení. Jedná se o formu pomoci osobám s

⁴⁵ MATOUŠEK, O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 336.

⁴⁶ Sněmovní tisk č. 1063/0, o pomoci v hmotné nouzi – EU.

nedostatečnými nebo žádnými příjmy, aby si udrželi alespoň životní minimum a byli motivováni k hledání výdělečné činnosti, jelikož vychází z premisy, že „každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, který nepracuje nebo se práci vyhýbá“.⁴⁷

Samotný zákon o pomoci v hmotné nouzi zná dva typy dávek – opakující se a jednorázové a celkem má tři dávky.⁴⁸

Jsou jimi:

- Příspěvek na živobytí
- Doplatek na bydlení
- Mimořádná okamžitá pomoc⁴⁹

Mezi opakující se dávky se řadí příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. Opakující proto, že vznikne-li žadateli o dávku nárok, dávky je tedy přiznána, opakuje se její výplata až do doby, kdy žadatel přestane plnit některou ze zákonných podmínek potřebných pro výplatu.⁵⁰

Mezi jednorázovou dávkou se řadí pouze mimořádná okamžitá pomoc a její varianty, které budou představeny níže, a řadí se mezi jednorázové proto, že se váží na konkrétní danou situaci. Dávka tak neřeší dlouhodobý stav hmotné nouze, ale jednu určitou situaci, např. jednorázový poplatek nebo nefunkčnost pračky.⁵¹

3.1.1. Základní pojmy

Zákon o pomoci v hmotné nouzi definuje mnoho pojmů, které je potřeba znát a které jsou mezi sebou navzájem úzce propojené. Níže uvedený výčet je skutečně pouze základním přehledem pojmů, aby mohlo dojít k základnímu pochopení obsáhlosti zákona jako takového.

⁴⁷ ÚŘAD PRÁCE ČR. *Pomoc v hmotné nouzi*. Online. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>.

⁴⁸ BECK, P., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi; Zákon o životním a existenčním minimu*, s. 25.

⁴⁹ Zákon č. 111/2006 Sb., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi*, v platném znění k 01.02.2024.

⁵⁰ BECK, P., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi; Zákon o životním a existenčním minimu*, s. 25.

⁵¹ BECK, P., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi; Zákon o životním a existenčním minimu*, s. 26.

Hmotná nouze

Jedním z nejdůležitějších pojmů v zákoně je pojem *hmotná nouze*. Zákon stanoví, že v hmotné nouzi se nachází „osoba či rodina, která nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.“⁵²

Paragraf 3 zákona o pomoci v hmotné nouzi stanovuje a vyjmenovává osoby a situace, kdy se osoba nebo osoby naopak ve stavu hmotné nouze nenacházejí a zároveň z těchto situací stanovuje výjimky.⁵³ V hmotné nouzi se tak nenachází hlavně osoba:

- „která prokazatelně neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,
- která je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnání,
- které nevznikl nárok na nemocenské nebo jí náleží ve snížené výši, a to z důvodu, že si přivodila pracovní neschopnost úmyslně,
- která je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění,
- které za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky byla uložena sankce,
- která nastoupila výkon zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby.
- která není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, popřípadě osoba, která je v pracovním nebo obdobném vztahu, ale nemá z těchto vztahů v rozhodném období příjem,“⁵⁴

⁵² ÚŘAD PRÁCE ČR. *Pomoc v hmotné nouzi*. Online. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>.

⁵³ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

⁵⁴ ÚŘAD PRÁCE ČR. *Pomoc v hmotné nouzi*. Online. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>.

Z poslední z výše uvedených situací, kdy se osoba nepovažuje za osobu v hmotné nouzi, jsou vyjmuty osoby starší 68 let, poživatelé starobního důchodu, osoby invalidní ve třetím stupni, osoby pobírající nemocenské dávky z důvodu těhotenství nebo pobírající rodičovský příspěvek při péči o dítě, dále osoby, které pečují o osoby v prvním až čtvrtém stupni invalidity, nezaopatřené děti nebo práce neschopní.⁵⁵

Společně posuzované osoby

Aby bylo možné dávku správně vypočítat a posoudit stav hmotné nouze, je potřeba kolem žadatele sestavit tzv. okruh společně posuzovaných osob. Zjednodušeně řečeno se jedná o rodinu nebo jiné osoby, které společně hospodaří a tvoří domácnost okolo žadatele. Okruh společně posuzovaných osob upravuje zákon č. 110/2006 Sb., zákon o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.⁵⁶

Za společně posuzované osoby se dle paragrafu 4 výše zmíněného zákona primárně považují:

- a) „rodiče a nezletilé nezaopatřené děti,
- b) manželé nebo partneři podle zvláštního právního předpisu; za partnera se pro účely tohoto zákona považuje také partner, se kterým občan členského státu Evropské unie uzavřel registrované partnerství na základě právních předpisů jiného členského státu Evropské unie, pokud tyto právní předpisy upravují vzájemnou vyživovací povinnost mezi partnery,
- c) rodiče a nezletilé děti, které nejsou nezaopatřené, nebo zletilé děti, pokud tyto děti společně s rodiči užívají byt a nejsou společně posuzovány s jinými osobami podle písmene b) nebo d),
- d) jiné osoby, které společně užívají byt, s výjimkou osob, které prokáží, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby.“⁵⁷

Zákon o pomoci v hmotné nouzi pak definuje určité výjimky, které umožňují orgánům pomoci v hmotné nouzi vyloučit osobu, u které žadatel o dávku prokáže, že společně s ní neužívá byt, jiný než obytný prostor nebo ubytovací zařízení, nebo že ačkoliv společně s ní užívá byt, jiný než obytný prostor nebo ubytovací zařízení, nepodílí

⁵⁵ Zákon č. 110/2006 Sb., Zákon o životním a existenčním minimu, v platném znění k 01.01.2024.

⁵⁶ BŘESKÁ, N., *Dávky pomoci v hmotné nouzi. Práce, mzdy, pojištění*, s 36.

⁵⁷ Zákon č. 110/2006 Sb., Zákon o životním a existenčním minimu, v platném znění k 01.01.2024.

se s touto osobou na úhradě nákladů společných potřeb, je-li jinou osobou podle zákona o životním a existenčním minimu.⁵⁸

Příjmy

Příjem osoby a společně posuzovaných osob je základním a nejdůležitějším měřítkem při posuzování stavu hmotné nouze a při výpočtu výše dávek pomoci v hmotné nouzi. Zákon o pomoci v hmotné nouzi v součinnosti se zákonem o životním a existenčním minimu a zákonem č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů stanovují, jaké konkrétní příjmy se pro účely dávek započítávají, za jaké období, a naopak jaké příjmy se nezapočítávají (např. půjčky). Konkrétní výčet těchto příjmů je pro účely této práce příliš široký a lze jej dohledat v příslušných zákonech.⁵⁹

Životní a existenční minimum

Dalším z důležitých kritérií pro výpočet výše dávek pomoci v hmotné nouzi jsou částky životního minima a existenčního minima. Tyto částky definuje zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, který je pravidelně novelizován a dochází tak k valorizaci obou částek. Částky životního minima jsou rozděleny na jednotlivce, tedy žadatele, a pak na společně posuzované osoby, konkrétně na první, druhou a další osobu v domácnosti a dále děti podle věku. Existenční minimum, tedy nejnížší možný příjem osoby, který se považuje za nezbytný k zajištění základní výživy a ostatních základních potřeb na úrovni přežití, je nejnížší z těch částek a je primárně určen lidem, kteří se nesnaží svou situaci zlepšit.⁶⁰

Tabulka 1: Částky životního a existenčního minima od 1.1.2023

Zdroj: Zákon č. 110/2006 Sb., Zákon o životním a existenčním minimu, v platném znění k 01.01.2024.

Částky životního a existenčního minima od 1. 1. 2023	
Jednotlivec	4 860 Kč
První osoba v domácnosti	4 470 Kč
Druhá a další osoba v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	4 040 Kč
Dítě do 6 let	2 480 Kč

⁵⁸ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ BŘESKÁ, N., *Dávky pomoci v hmotné nouzi. Práce, mzdy, pojištění*, s 28–29.

Dítě od 6 do 15 let	3 050 Kč
Dítě od 15 do 26 let	3 490 Kč
Existenční minimum	3 130 Kč

Prodej a využití majetku, zvýšení příjmu a uplatnění nároků

Zákon o pomoci v hmotné nouzi stanoví konkrétní pravidla, která jsou aplikována na žadatele o dávky pomoci v hmotné nouzi, a to jak motivační formou, tak formou trestu. Osoba, která si žádá do dávky pomoci v hmotné nouzi je při uplatnění svých nároků a pohledávek odměňována zvýšením procentuálního podílu částky dávky, stejně tak osoba, která se snaží svojí těžkou situaci překonat a pracuje nebo se snaží využít svůj majetek.⁶¹

Naopak osoba, která má majetek nebo pohledávky, a do stanovené lhůty (zpravidla 3-6 měsíců) se aktivně nesnaží svého majetku využít prodejem nebo pronájmem nebo uplatněním jiných pohledávek a nároků, je za toto potrestána tím, že není osobou v hmotné nouzi.⁶² Tato osoba pak nemá nárok na přiznání dávek.

3.1.2. Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní sociální dávkou zákona o pomoci v hmotné nouzi. Tato dávka slouží k zajištění základních životních podmínek za udržení si minimálního možného životního standardu. Mezi základní životní potřeby se řadí pokrytí finanční potřeby jídla, mezi ostatní životní potřeba pak oblečení, obutí, základní hygienické potřeba. Tato dávka není určena k pokrytí bytových služeb.⁶³

Nárok na příspěvek na živobytí má osoba, která je uznanou za osobu v hmotné nouzi, a jejíž příjem nebo příjem společně posuzovaných osob nedosahuje částek živobytí posuzovaných osob.⁶⁴

„**Příspěvek na živobytí** = příjem – přiměřené náklady na bydlení < částka živobytí“⁶⁵

Právo na finanční podporu v podobě příspěvku na živobytí získává osoba, která je uznána za osobu v hmotné nouzi. Výpočet výše tohoto příspěvku je založen na rozdílu mezi

⁶¹ Zákon č. 110/2006 Sb., Zákon o životním a existenčním minimu, v platném znění k 01.01.2024.

⁶² Tamtéž.

⁶³ BŘESKÁ, N., *Dávky pomoci v hmotné nouzi. Práce, mzdy, pojištění*, s 49.

⁶⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

⁶⁵ Tamtéž.

základními životními potřebami jedince (nebo skupiny společně posuzovaných osob), živobytím, a jejich skutečnými příjmy po odečtení tzv. přiměřených nákladů na bydlení. Tyto přiměřené náklady zahrnují odůvodněné výdaje na bydlení, ale nepřekročí-li 30 % (v hlavním městě Praha 35 %) příjmu dotčené osoby či společně posuzovaných osob. Částka nutná pro zabezpečení základních životních podmínek je určena individuálně pro každou osobu, přičemž se bere v úvahu její úsilí zlepšit svou situaci a dostupné možnosti tak učinit. Pro výpočet životního minima skupiny společně posuzovaných osob se suma individuálně určených částek pro živobytí sčítá. Potřeba zvýšené finanční podpory může nastat také v případě, kdy zdravotní stav dotčené osoby vyžaduje podle posudku příslušného specialisty dodržování zvláštní diety.⁶⁶

3.1.3. Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení představuje jednu z dalších finančních podpor definovaných zákonem o pomoci v hmotné nouzi. Tato dávka, ve spojení s osobními příjmy a příspěvkem na bydlení získaným ze systému státní sociální podpory, přispívá k pokrytí odůvodněných výdajů na bydlení. Částka doplatku na bydlení je určena s cílem, aby po úhradě všech uznatelných bytových nákladů (např. nájem, služby související s bydlením, energie, vodné a stočné), zůstal člověku nebo rodině dostatečný obnos peněz pro zajištění živobytí. Limity pro uznané odůvodněné výdaje na bydlení jsou stanoveny na běžně přijatelnou úroveň v dané lokalitě, přičemž pro ubytovny a jiné prostory nevyužívané k trvalému bydlení nesmějí přesáhnout 80 % normativních nákladů na bydlení zavedených státní sociální podporou a pro vlastníky rekreačních staveb nejvýše 90 % těchto normativních nákladů. Místně příslušná krajská pobočka Úřadu práce ČR je zodpovědná za určení těchto limitů v konkrétní obci. Nárok na doplatek na bydlení mají osoby, které využívají schválené bytové prostory, služby související s pobytovou sociální službou, ubytovací zařízení, prostory určené k jiným účelům než bydlení, nebo jsou vlastníky objektů pro individuální nebo rodinnou rekreaci.⁶⁷

⁶⁶ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Příspěvek na živobytí*. Online. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-zivobytí>.

⁶⁷ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Doplatek na bydlení*. Online. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/doplatek-na-bydlení>.

Doplatek na bydlení = odůvodněné náklady na bydlení – příspěvek na bydlení –
(příjem + příspěvek na živobytí – živobytí)⁶⁸

„Pro stanovení nároku se posuzuje příjmová, sociální a majetková situace osoby a osob společně posuzovaných. Dále se posuzuje, zda si osoba (společně posuzované osoby) nemůže příjem zvýšit vlastním přičiněním. Podmínkou nároku na doplatek na bydlení je získání nároku na příspěvek na živobytí. Nárok a výše doplatku na bydlení se stanoví tak, že se od částky odůvodněných nákladů na bydlení, které se snižují o příspěvek na bydlení náležející za předchozí kalendářní měsíc, odečte částka, o kterou příjem navýšený o vyplacený příspěvek na živobytí převyšuje částku živobytí osoby/společně posuzovaných osob.“⁶⁹

3.1.4. Mimořádná okamžitá pomoc

Třetím a posledním typem dávky pomoci v hmotné nouzi je **mimořádná okamžitá pomoc**. Je to jediná dávka tohoto zákona, která je nenároková (fakultativní) a až na výjimky jednorázová.⁷⁰

Jedná se o jednu dávku, která je rozdělena na několik typů podle důvodu pomoci:

- Mimořádná okamžitá pomoc – újma na zdraví
- Mimořádná okamžitá pomoc – vážná mimořádná událost (živelní pohroma)
- Mimořádná okamžitá pomoc – vážná mimořádná událost – jiná (covid19, energie)
- Mimořádná okamžitá pomoc – úhrada nezbytného jednorázového výdaje
- Mimořádná okamžitá pomoc – úhrada nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby
- Mimořádná okamžitá pomoc – úhrada odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí
- Mimořádná okamžitá pomoc – sociální vyloučení⁷¹

⁶⁸ BECK, P., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi; Zákon o životním a existenčním minimu*, s. 133.

⁶⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Doplatek na bydlení*. Online. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/doplatek-na-bydleni>.

⁷⁰ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

⁷¹ Tamtéž.

Mimořádná okamžitá pomoc je určena pro specifické případy, kdy jedinec nebo v některých situacích i společně posuzované osoby, čelí výdajům, na jejichž pokrytí nemají dostatečné finanční zdroje. Pro získání této pomoci je nutné v žádosti přesně definovat, o jaký výdaj se jedná. Nejedná se o automaticky poskytovanou výhodu všem žadatelům. Poskytnutí dávky závisí na detailní analýze osobní, finanční, sociální a majetkové situace žadatele, stejně jako na odůvodnění požadovaného výdaje. I ti, kdo nejsou oprávněni k pravidelným dávkám, jako jsou příspěvek na živobytí nebo doplatek na bydlení, mohou o mimořádnou okamžitou pomoc požádat. Důležité je, že tato pomoc není určena pro již zaplacené výdaje, protože se předpokládá, že v takovém případě žadatel už náklady pokryl. Velmi výjimečně může být mimořádná okamžitá pomoc poskytnuta i tehdy, když byl určitý výdaj nutně uhrazen před podáním žádosti nebo jejím schválením. Také je důležité, že mimořádná okamžitá pomoc se neposkytuje pro účely, na které byla v daném měsíci již poskytnuta jiná sociální dávka, a nevztahuje se na léky, zdravotní zákroky, kompenzační pomůcky ani na jejich opravu či náhradní díly.⁷²

Mimořádná okamžitá pomoc je tak nástrojem, který nemá zákonem dané pevné mantinely, situace jsou vytyčeny příkladmo. Mimořádnou okamžitou pomoc na úhradu nákladů pořízení nebo opravy předmětů dlouhodobé potřeby tak lze využít, jak na nákup základního vybavení jako je pračka nebo lednička, ale také k jejich opravě, k nákupu kuchyňského vybavení, lůžkovin, základního nábytku a jiných předmětů. Mimořádnou okamžitou pomoc spojenou s úhradou odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí lze využít nejen na školní pomůcky, školní oblečení a další vybavení neposkytované školou, ale také např. na uhrazení školních akcí, kurzů, lyžařských zájezdů nebo třeba volnočasových kroužků. Její spektrum použití je tak značně široké a záleží na správním uvážení daného zaměstnance Úřadu práce ČR.⁷³

3.2. Úřad práce ČR a oddělení dávek pomoci v hmotné nouzi

3.2.1. Úřad práce ČR

Úřad práce ČR byl založen jako hlavní a základní složka systému zaměstnanosti v České republice v roce 1990, kdy bylo přijato legislativní opatření předsednictva ČNR č.

⁷² MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Mimořádná okamžitá pomoc*. Online. [Cit. 2023-12-28] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/mimoradna-okamzita-pomoc>.

⁷³ BECK, P., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi; Zákon o životním a existenčním minimu*, s. 139.

306/1990 Sb. o zřízení úřadů práce. Tehdy se kompetence v oblasti trhu práce, které předtím náležely okresním národním výborům, převedly na úřady práce. Tento krok zajistil institucionální rámec pro fungování trhu práce až do momentu, kdy začal platit zákon o zaměstnanosti dne 1. 2. 1992. Již v roce 1990 bylo v rámci ČR zřízeno celkem 76 úřadů práce, pokrývajících všechny okresy včetně hlavního města Prahy. Po vytvoření nového okresu – Jeseník – v roce 1996 se počet úřadů práce zvýšil na 77. V roce 2003, v důsledku zavedení krajských úřadů jednotlivých krajů, bylo 14 úřadů práce jmenováno krajskými koordinátory pro implementaci státní politiky zaměstnanosti v rámci jednotlivých krajů. Následně, v roce 2004, převzaly úřady práce odpovědnost za dávkový systém státní sociální podpory z rukou obcí s rozšířenou působností, s výjimkou Prahy, kde k převodu došlo až po pěti letech. Rok 2011 přinesl klíčové reorganizační změny v rámci zákona č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky, což vedlo k vytvoření centralizovaného Úřadu práce ČR s generálním ředitelem na čele. Pod jeho vedením nyní působí 14 krajských poboček, které se rozkládají po jednotlivých krajích a zahrnují pod sebe jednotlivá kontaktní pracoviště. Tyto krajské pobočky se primárně soustředí na provádění aktivní politiky zaměstnanosti, zatímco kontaktní pracoviště zpracovávají agendu zprostředkování práce a nepojistné sociální dávky.⁷⁴

„Správní řízení v působnosti Úřadu práce ČR se řídí zákonem č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů a zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. Úřad práce ČR rozhoduje ve správním řízení v I. stupni. O odvoláních proti rozhodnutí Úřadu práce ČR rozhoduje ministerstvo.“⁷⁵

Kontaktní pracoviště se věnují převážně úkonům spojeným s nepojistnými sociálními dávkami jako první instance správního procesu podle legislativy a jednotlivých zákonů o státní sociální podpoře, zákonů týkajících se pomoci v hmotné nouzi, sociálních službách, dávkách pro osoby se zdravotním postižením, zákona sociálně-právní ochraně dětí a náhradním výživném pro nezaopatřené dítě. Jejich hlavní náplní je především:

- vydávání rozhodnutí v rámci administrativního postupu o poskytnutí dané dávky

⁷⁴ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Historie Úřadu práce ČR*. Online. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/historie>.

⁷⁵ ÚŘAD PRÁCE ČR. *O Úřadu práce České republiky*. Online. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/o-uradu-prace>.

- správa a evidence žádostí o dávky v interním informačním systému určenému ke zpracování dávek, včetně zpracování informací nezbytných pro vydání rozhodnutí o dávce
- vyřizování připomínek, námitek a odvolání účastníků k procesu, postupování odvolání vyšší instanci v případě, že nemohli rozhodnout znovu sami, tzv. autoremedurou
- organizace pravidelných i mimořádných výplat dávek
- provádění exekucí na již schválené dávky.
- zajištění administrativy ohledně posouzení zdravotního stavu pro účely získání nepojistných sociálních dávek
- zajišťování agendy spojené s dávkami pěstounské péče a zaopatřovacích příspěvků⁷⁶

4. Sociální práce a sociální pracovník

V této kapitole bude představena situace sociální práce v České republice a jak souvisí s tématem této diplomové práce, konkrétně tedy práce s vybranými skupinami, které jsou ohrožené hmotnou nouzí. Dále bude představena samotná osoba sociálního pracovníka, jeho kompetence, kterými by měl disponovat a metody, které může využívat při práci se svými klienty.

4.1. Sociální práce

Slovník sociální práce definuje sociální práci jako „společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj.). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci. Pojem sociální práce nebyl až dosud v žádné zákonné normě ČR definován.“⁷⁷

⁷⁶ ÚŘAD PRÁCE ČR. *O Úřadu práce České republiky*. Online. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/o-uradu-prace>.

⁷⁷ MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*, s. 213.

Dnešní podoba sociální práce, jak ji známe se začala formovat koncem 19. století a zejména v průběhu 20. století. Všechny teorie a metody, na které se zaměřují současné domácí i zahraniční učebnice sociální práce, mají svůj původ právě v této době, jak uvádí Matoušek⁷⁸. Před moderním obdobím sociální práce, tedy do 19. století, byla sociální podpora poskytována hlavně rodinou, sousedskou pomocí, církevní charitou, a později i obcemi a státní politikou, která se soustředila na problematiku chudoby. Významné společenské změny, jako industrializace a urbanizace, narušily efektivitu těchto tradičních systémů podpory. Společnost reagovala dvěma způsoby: vytvořením nových sociálních institucí a posílením role vědeckého zkoumání sociálních jevů. Tyto dvě reakce společně přispěly k rozvoji sociální práce jako profesního odvětví v moderní době, které mělo za úkol stabilizovat sociální strukturu rozvíjejících se moderních společností.⁷⁹

Na území Čech se v průběhu středověku postupně vyvíjela a přirozeně rozvíjela síť institucí, které dnes považujeme za prapůvodce poskytování sociální práce. Tento vývoj kulminoval před druhou světovou válkou. Komunistická éra pak tuto historicky utvářenou strukturu výrazně transformovala, především prostřednictvím centralizace a eliminace nevládního sektoru. V současnosti se snažíme navázat na předválečnou tradici a zároveň je nezbytné pochopit a reflektovat faktory, které ovlivnily podobu sociální práce v uplynulých padesáti letech a jejichž vliv je cítit i dnes.⁸⁰

Matoušek dále uvádí, že v období po změnách v roce 1989 se ve společnosti objevily některé nové sociální problémy, jako rozšířená prostituce, integrace tisíců vězňů propuštěných po amnestii, bezdomovectví a migrace uprchlíků. V devadesátých letech nezbudily kurzy pro pracovníky úřadů zaměřené na řešení nezaměstnanosti velký zájem, neboť nezaměstnanost vzrostla až později. Rychleji se do popředí dostávaly otázky menšin na našem území, sociálního zabezpečení uprchlíků, cizinců a nelegálně pracujících cizinců. Zároveň vyvstávala potřeba pomoci ženám zneužívaným v sexuálním průmyslu, obětem násilí, zneužívaným dětem, drogově závislým a menšinám, hlavně Romů, kteří se neúspěšně pokusili o emigraci. V devadesátých letech se objevila snaha o deinstitucionalizaci sociálních služeb a nástup nevládních organizací v sociální péči, včetně dobrovolnických služeb. Po roce 1989 také vzniklo mnoho nevládních organizací, které nabízely alternativy k tradiční sociální práci. Napětí mezi státním a nestátním

⁷⁸ MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*, s. 68.

⁷⁹ MATOUŠEK, O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 189.

⁸⁰ Tamtéž, s. 111.

sektorem postupně ustupovalo, jak se organizace ustálily a prosazovaly spolupráci se státem. Další novinkou v sociální práci bylo zavedení alternativních trestů a postupů v trestním řízení, včetně role probačních pracovníků, kteří tyto postupy navrhnou a kontrolují.⁸¹

Sociální práce jako disciplína je neustále se vyvíjející obor, který se snaží držet krok s měnící se společností a reagovat na nově vznikající i proměňující se sociální problémy. Tyto problémy vyžadují nejenom zaznamenávání a analýzu, ale také vyhledávání nových metod řešení. Proto nemůže mít sociální práce dlouhodobě stabilní a jednoznačný obsah a nemůže být vyučována stejným způsobem po několik let. Tato neustálá změna představuje jak výzvu, tak obtížnost oboru sociální práce.⁸²

Hlavními cíli sociální práce v rámci zákona o pomoci v hmotné nouzi jsou totiž „snížení rizika závislosti příjemců na poskytování DPHN, primárně u uchazečů o zaměstnání v hmotné nouzi (dále jen „HN“) i podporou při zajištění pravidelného zdroje příjmu – tedy zařazení do vhodného zaměstnání a integrace příjemců DPHN do běžného života, tj. i k uplatnění na trhu práce“.⁸³

4.2. Sociální pracovník

Na úvod je potřeba sdělit, kdo to vlastně sociální pracovník je. Sociální pracovník je v encyklopedii sociální práce definován následovně: „Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky.“⁸⁴ Konkrétně jej ale definuje samotný zákon, a to zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Sociální pracovník je definován v paragrafu č. 109 jako někdo kdo „vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby

⁸¹ MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*, s. 152.

⁸² Tamtéž, s. 153.

⁸³ POSPÍŠIL, D., *Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

⁸⁴ MATOUŠEK, O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 189.

sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.“⁸⁵

S trochou nadsázky lze tvrdit, že příběh milosrdného Samaritána z Bible (LUK 10, 30-36) může v některých jeho aspektech být vnímán jako jakési předobrazení sociálního pracovníka.

„Ježíš mu odpověděl: „Jeden člověk šel z Jeruzaléma do Jericha a padl do rukou lupičů; ti jej obrali, zbili a nechali tam ležet polomrtvého. Náhodou šel tou cestou jeden kněz, ale když ho uviděl, vyhnul se mu. A stejně se mu vyhnul i levita, když přišel k tomu místu a uviděl ho. Ale když jeden Samařan na své cestě přišel k tomu místu a uviděl ho, byl pohnut soucitem; přistoupil k němu, ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je, posadil jej na svého mezka, zavezl do hostince a tam se o něj staral. Druhého dne dal hostinskému dva denáry a řekl: „Postarej se o něj, a bude-li tě to stát víc, já ti to zaplatím, až se budu vracet.“⁸⁶

Z výše uvedeného příběhu milosrdného Samaritána je patrné, že nese hluboké etické poselství o pomoci bližnímu bez ohledu na jeho původ nebo postavení. Sociální práce jako profesní obor má však definované etické zásady, teoretické a metodologické základy, a je zaměřena na řešení široké škály sociálních problémů a potřeb jednotlivců i skupin. Zatímco milosrdný Samaritán v příběhu jedná z čisté lidskosti a empatie, sociální pracovník využívá vedle těchto kvalit také odborné znalosti a dovednosti. V tomto smyslu může být milosrdný Samaritán vnímán jako symbolické ztělesnění některých základních hodnot sociální práce, jako jsou empatie, altruismus a odhodlání pomáhat druhým. Nicméně sociální práce jako profesní obor je širší a komplexnější a zahrnuje mnohem více než pouhé poskytování bezprostřední pomoci.

4.2.1. Sociální pracovník Úřadu práce ČR

Role sociálního pracovníka na oddělení hmotné nouze úřadů práce je rolí často nepochopenou a v praxi značně protichůdnou. Sociální pracovník na ÚP nejenže navštěvuje klienty přímo v jejich domácnostech za účelem sociálního setření, poskytuje

⁸⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 01.01.2024.

⁸⁶ LUK 10,30-36.

taktéž sociální poradenství, ale zároveň vystupuje jako ověřovatel dávek pomoci v hmotné nouzi, kde je jeho úkolem kontrolovat správnost a úplnost podkladů, které klient doloží pro výpočet dávky. Od sociální pracovníka se obecně očekává přirozené prosociální chování, chuť pomáhat druhým, respekt jednotlivce v jeho situaci, empatie a podpora klienta k řešení svých problémů. Je to profesionál s odbornými znalostmi potřebnými pro výkon jeho činnosti, který se řídí etickým kodexem sociálního pracovníka a svého zaměstnavatele. Vůči každému klientovi uplatňuje citlivý a individualizovaný přístup, s respektem k jeho právům a potřebám, dbá na dobrovolnost spolupráce ze strany klienta a nabízí odpovídající podporu a pomoc, která je v souladu s charakterem této pomáhající profese.⁸⁷

Jak již bylo zmíněno, role sociálního pracovníka v rámci Úřadu práce ČR ale může být rolí dosti protichůdnou. Na jednu stranu se sociální pracovníci Úřadu práce ČR věnují pomoci lidem v těžké sociální a finanční situaci, snaží se je motivovat k řešení jejich problémů, nabízet přidružené služby, vypomáhat s oddlužením, hledáním bydlení a celkové pomoci dostat se z tíživé životní situace, ale zároveň jsou to i strážci státního rozpočtu, kteří ručí a zodpovídají za správnost a cílenost vyplacených dávek. V tom je hlavní protichůdnost jejich role. Znění zákona je jasně dané, má určité pevné mantinely, kdežto sociální práce s klientem, je vždy jiná a odvíjí se od osoby a individuální situace klienta. Může se tak stát, že se sociální pracovník na oddělení hmotné nouze Úřadu práce ČR setká se situací, že on sám by pomohl, jelikož je to cílené a potřebné, ale výklad zákona hovoří opačně, tedy se jasně přiklání k nepřiznání dávky. Nebo žadatel nesplňuje podmínky přiznání. A je pak na sociálním pracovníkovi, aby uvážil tuto dilematickou situaci a využil vhodně možnosti dané mu zákonem a správním uvážením, a rozhodl, zda dávku vyplatit či nikoliv.

4.2.2. Předpoklady a kompetence sociálního pracovníka ÚP ČR

Předpoklady pro výkon práce sociálního pracovníka, jsou dané zákonem č. 108/2006 Sb., zákon o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Jak již bylo zmíněno výše, § 109 stanovuje, co sociální pracovník konkrétně vykonává: „Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v

⁸⁷ POSPÍŠIL, D., Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.“⁸⁸ Samotné předpoklady pro výkon sociální práce jsou zákonem stanoveny v následujícím paragrafu č. 110 jako:

- plná svéprávnost
- bezúhonnost
- zdravotní způsobilost doložená na základě lékařského posudku
- odborná způsobilost
 - vyšší odborné vzdělání v uznaných programech
 - vysokoškolské vzdělání získané studiem bakalářského, magisterského nebo doktorského studijního programu v uznaných oborech
- bezúhonnost
- dostatečnou kvalifikaci v případě příslušníků členských států EU⁸⁹

Matoušek ke kompetencím sociální pracovníka udává, že aktuálně nejpřesnější a nejvyužívanější formulaci kompetencí sociálního pracovníka s odpovídajícím vzděláním podává americká Rada pro vzdělávání v sociální práci. Jedná se celkově o následujících 14 principů:

1. „Uplatňovat dovednost kritického myšlení v pracovním kontextu, včetně dovednosti uplatňovat teorie v praxi.
2. Pracovat v souladu s etickými principy sociální práce a s ohledem na pozitivní význam odlišnosti.
3. Být schopen profesionálně využívat vlastní osobnost.
4. Rozumět rozličným formám a způsobům utlačování; znát strategie, jimiž se dá dosahovat sociální a ekonomické spravedlnosti.
5. Rozumět historii sociální práce, znát její současnou podobu a významná témata.
6. Uplatňovat své znalosti při práci s cílovými skupinami na všech úrovních.
7. Uplatňovat své znalosti při práci se specifickými problémy.

⁸⁸ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 01.01.2024.

⁸⁹ Tamtéž.

8. Kriticky analyzovat a uplatňovat znalost biopsychosociálních činitelů, které ovlivňují vývoj jedince. Rozumět interakci mezi jednotlivcem a sociálními systémy různých úrovní
9. Analyzovat vliv sociální politiky na život klientů, sociálních pracovníků i organizací poskytujících sociální služby Prokázat schopnost ovlivňovat zásady sociální politiky.
10. Hodnotit výsledky relevantního výzkumu a uplatňovat je v praxi. Umět navrhnout výzkumnou studii, analyzovat její výsledky a umět je sdělit jiným.
11. Umět zhodnotit empiricky vlastní činnost a činnost jiných relevantních subjektů.
12. Dokázat komunikovat s různými typy klientů, kolegií a s veřejností.
13. Umět poskytovat supervizi a konzultace v oblasti vlastní specializace.
14. Umět pracovat ve struktuře organizace a v systému poskytování sociálních služeb a dokázat prosazovat nutné organizační změny.⁹⁰

V revidované příručce americké Rady pro vzdělávání v sociální práci z roku 2022 se hovoří o 9 kompetencích vzdělání sociálního pracovníka.

1. **Prokázání etického a profesionálního chování:** Tato kompetence se zaměřuje na pochopení hodnotového základu profese, etických standardů a příslušných zákonů. Zdůrazňuje potřebu sociálních pracovníků uznávat a řídit osobní hodnoty, rozlišovat mezi osobními a profesními hodnotami a důležitost péče o sebe sama. Zahrnuje také etické využívání technologií v praxi.⁹¹

2. **Prosazovat lidská práva a sociální, rasovou, ekonomickou a environmentální spravedlnost:** Tato kompetence zdůrazňuje roli sociálního pracovníka při prosazování lidských práv na různých úrovních a zapojování se do postupů, které prosazují spravedlnost. Zahrnuje vyhodnocení rozdělení moci a privilegií ve společnosti a práci na snížení nerovností.⁹²

⁹⁰ MATOUŠEK, O., *Metody a řízení sociální práce*, s. 15.

⁹¹ COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION. *Educational Policy and Accreditation Standards: for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. [cit. 2024-01-04]. Dostupné online: <https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-EPAS.pdf>.

⁹² Tamtéž.

3. **Zapojit antirasismus, diverzitu, rovnost a začleňování (A DEI) do praxe:** Tato kompetence zahrnuje pochopení toho, jak rasismus a útlak utváří lidské zkušenosti, a využití těchto znalostí v praxi. Zahrnuje dopad rozmanitosti a intersektionalitu na rozvoj identity a rovnost.⁹³
4. **Zapojte se do výzkumu založeného na praxi a praxe založené na výzkumu:** Klade důraz na využití výzkumu k informování praxe a naopak. Sociální pracovníci by měli kriticky hodnotit výzkum, chápat předpojatost ve výzkumu a aplikovat poznatky ke zlepšení praxe, politiky a programů.⁹⁴
5. **Zapojit se do politické praxe:** Tato kompetence se zaměřuje na pochopení toho, jak sociální politika ovlivňuje blahobyt, lidská práva a spravedlnost. Zahrnuje ovlivňování formulace a implementace politiky za účelem změny represivních struktur.⁹⁵
6. **Angažujte se s jednotlivci, rodinami, skupinami, organizacemi a komunitami:** Zahrnuje pochopení důležitosti lidských vztahů a využití znalostí o lidském chování a prostředí k efektivnímu jednání s různými klienty.⁹⁶
7. **Hodnotit jednotlivce, rodiny, skupiny, organizace a komunity:** Tato kompetence zahrnuje průběžné procesy hodnocení, porozumění teoriím lidského chování a používání kulturně citlivých a meziprofesionálních rámců při hodnocení.⁹⁷

⁹³ COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION. *Educational Policy and Accreditation Standards: for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. [cit. 2024-01-04]. Dostupné online: <https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-EPAS.pdf>.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Tamtéž.

8. **Intervenujte s jednotlivci, rodinami, skupinami, organizacemi a komunitami:** Zahrnuje výběr a aplikaci kulturně citlivých intervencí k dosažení cílů klienta a usnadnění efektivních přechodů a ukončení.⁹⁸
9. **Hodnocení praxe s jednotlivci, rodinami, skupinami, organizacemi a komunitami:** Tato kompetence zahrnuje průběžné hodnocení postupů a výsledků praxe za účelem zvýšení efektivity, uplatňování kvalitativních a kvantitativních metod a používání antirasistických a anti-opresivních hledisek při hodnocení.⁹⁹

4.2.3. Role sociální pracovníka na ÚP ČR

Jak již bylo naznačeno výše, sociální pracovník úřadu práce je postaven do protichůdné role, kdy na jedné straně má celkem jasné mantinely dané zákonem a na straně druhé profesionálem – sociálním pracovníkem, který má za cíl lidem pomáhat a řešit jejich těžké životní situace. Jelikož jsou tyto role v rámci organizační struktury ÚP složené do jedné, je samotný výkon práce sociálního pracovníka redukován ustanoveními zákona konkrétních dávkových systémů. Samotná sociální práce je tak částečně upozaděna a následně redukována její absolutní základy – tedy poradenský rozhovor.

Pro tyto účely, vymezení rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky vznikla Instrukce ministerstva práce a sociální věci č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Tato instrukce konkrétně stanovuje, jaký rozsah sociální práce má sociální pracovník na Úřadu práce ČR k dispozici.¹⁰⁰

K plnění hlavních cílů sociální práce na Úřadu práce ČR se zaměstnanci, sociálnímu pracovníkovi, stanovuje dbát na pečlivou komunikaci a jednání s klientem, které se orientuje na potřeby žadatele o dávky pomoci v hmotné nouzi nebo osoby společně s ním

⁹⁸ COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION. *Educational Policy and Accreditation Standards: for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. [cit. 2024-01-04]. Dostupné online: <https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-EPAS.pdf>.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ POSPÍŠIL, D., *Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

posuzované. Pro tyto účely je potřeba navázání osobního kontaktu a přímé komunikace s klientem v takovém rozsahu, který umožňuje především vyhodnotit dávky pomoci v hmotné nouzi. Následně je v rámci této komunikace nutné identifikovat jednotlivé potřeby klienta a určit postup, který vede k řešení jeho problémů, jeho nepříznivé životní situace a k případnému získání zaměstnání. Během celého procesu je nutné zaměřit se na poskytování základního sociálního poradenství. V neposlední řadě také vykonání sociálního šetření, jehož cílem je získat komplexní informace o aktuální situaci klienta, jeho rodiny a sociálního okolí.¹⁰¹

Instrukce rozděluje minimální rozsah sociální práce s klientem hmotné nouze na několik fází. Ve fázi úplně prvního kontaktu s klientem dává na cíl všem zaměstnancům oddělení dávek pomoci v hmotné nouzi, tedy jak sociálním pracovníkům, tak referentům, aby všem klientům poskytli základní poradenství. V této fázi se jedná primárně o předání potřebných formulářů, pomoc s jejich vyplněním, poučení o účelu dávky a předání kontaktů na jiné subjekty, které by mohly být klientovi nápomocné. Jedná se o kontakt na místní sociální pracovníky měst a obcí, různé neziskové organizace, sociální služby a potravinové či nábytkové banky. Důležité je vždy respektovat klienta a umožnit mu dostatečně vyjádřit popis jeho problému a přání. Výchozím nástrojem pracovníka na Úřadu práce ČR se tak stává rozhovor s charakterem krátkodobé intervence, která klientovi umožní se rozhodnout v jeho dalším postupu. Po předání všech základních kontaktů, informací o fungování úřadu práce, jeho dávek a nástrojů, lze, pokud si tak klient přeje, přejít k nabídce základního sociálního poradenství a ke zprostředkování kontaktu mezi ním a sociálním pracovníkem oddělení hmotné nouze.¹⁰²

Samotný „nárok na základní sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze nebo jejímu předcházení“¹⁰³ je pro všechny zakotven v druhém odstavci prvního paragrafu zákona o pomoci v hmotné nouzi. Efektivně tak naplňuje článek 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, které jsem se věnoval v kapitole 3.1. Cílem tohoto

¹⁰¹ POSPÍŠIL, D., *Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

ustanovení je poskytnout potřebné informace kvalifikovanou osobou, tedy sociálním pracovníkem, ideálně vedoucí k řešení jejich nepříznivé sociální situace.¹⁰⁴

Poradenský rozhovor, vedený sociálním pracovníkem, představuje základní nástroj pro poskytování pomoci osobám v hmotné nouzi. Tento rozhovor je zaměřen na krátkodobou intervenci, jejíž cílem je poskytnout klientovi efektivní pomoc a podporu. Klíčovým úkolem sociálního pracovníka je identifikovat a pochopit individuální potřeby klienta, jeho dostupné možnosti a zdroje, aby mu mohl nabídnout adekvátní pomoc a vedení. Toto zahrnuje poskytování informací, nasměrování klienta na vhodné instituce a zprostředkování spojení s dalšími organizacemi či službami. Poradenský rozhovor se také zabývá otázkami bydlení, včetně zjišťování, zda klient řádně hradí náklady spojené s bydlením. Pokud klient náklady na bydlení nehradí, sociální pracovník zkoumá příčiny a intervnuje poskytnutím pomoci, jako jsou dávky na bydlení, ať už v režimu hmotné nouze nebo státní sociální podpory. V případě, že má klient možnost přestěhovat se do vhodného standardního bydlení (za předpokladu, že nebydlí nebo bydlí v substandardní formě bydlení), sociální pracovník tuto změnu podporuje poskytnutím poradenství a třeba i nabídnutím mimořádné okamžité pomoci na pokrytí nákladů spojených s novým bydlením. Dalším aspektem práce sociálního pracovníka je poradenství pro klienty s vysokými náklady na energie. V takových případech může sociální pracovník klienty nasměrovat na další odborné instituce, které mohou pomoci snížit tyto náklady, například prostřednictvím efektivnějšího hospodaření, technických úprav v domácnosti nebo využití projektů jako je Zelená úsporám aj. Poradenský rozhovor se nemusí omezovat pouze na pracoviště ÚP ČR. Může se uskutečnit i v přirozeném sociálním prostředí klienta v rámci sociálního šetření, což může být zvláště vhodné v případech, kdy na pracovišti ÚP ČR není k dispozici vhodné místo pro soukromý rozhovor. To umožňuje sociálnímu pracovníkovi lépe porozumět situaci klienta a poskytnout mu tak efektivnější podporu a pomoc.¹⁰⁵

Dalším z nástrojů sociálního pracovníka úřadu práce je sociální šetření. Ustanovení § 63 zákona o pomoci v hmotné nouzi umožňuje zaměstnanci úřadu práce vstupovat do obydlí příjemce dávky, a to pouze na základě jeho souhlasu. Zároveň je povinen prokázat

¹⁰⁴ POSPÍŠIL, D., *Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

¹⁰⁵ Tamtéž.

se služebním průkazem a zvláštním oprávněním vydaným příslušnou krajskou pobočkou ÚP ČR, aby došlo ke snazší identifikaci. Znemožnění vstupu do obydlí a provedení sociálního šetření může vést k zamítnutí žádosti o dávku pomoci v hmotné nouzi nebo může být dávka odejmuta, popřípadě snížena její výše.¹⁰⁶ Výkon sociálního šetření v přirozeném prostředí klienta slouží ke komplexnějšímu zhodnocení klientovi situace a k lepšímu pochopení jeho problémů a potřeb.¹⁰⁷ Doporučenou délku sociálního šetření stanovuje příloha vyhlášky č. 331/2013 Sb., Vyhláška o vzoru Standardizovaného záznamu sociálního pracovníka, která jí stanovuje mezi 105 a 250 minutami, aby došlo k dostatečně komplexnímu zhodnocení situace.¹⁰⁸

Ustanovení § 63 zákona o pomoci v hmotné nouzi vedle sociálního šetření, které může vykonávat pouze zaměstnanec služebně zařazený jako sociální pracovník s odpovídajícím vzděláním, stanovuje i tzv. šetření v místě. Toto šetření je určeno pro zaměstnance oddělení hmotné nouze, kteří nejsou zařazeni do pozice sociálního pracovníka a nemají dopovídající vzdělání. Šetření v místě se je primárně zaměřeno a ověření rozhodných skutečností, které žadatel o dávku v žádosti uvedl. Zkoumají se tedy sociální a majetkové poměry, vhodnost bydlení, vybavení a společně posuzované osoby. Nejedná se sociální práci. V praxi ale dochází k tomu, že sociální šetření je vyslán vykonávat sociální pracovník, který v rámci své návštěvy u klienta ověří všechny rozhodné skutečnosti na dávku a vypracuje šetření v místě a zároveň vykoná základní formu sociálního šetření, kdy klientovi předá základní informace, případně doporučí navštívit místní sociální odbor městského úřadu nebo místní neziskové organizace. Samotný hlubší výkon sociální práce však absentuje.

¹⁰⁶ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

¹⁰⁷ POSPÍŠIL, D., *Instrukce č. 19/2016 - Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.* Online. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/637261/I-19_2016.pdf/614842e5-bbad-8e84-fd47-fe1c75f100b0.

¹⁰⁸ Vyhláška č. 332/2013 Sb., Vyhláška o vzoru Standardizovaného záznamu sociálního pracovníka, v platném znění k 01.11.2013.

Obr. 5 – vzor zvláštního oprávnění k vykonávání šetření dle zákonů

 Úřad práce ČR Krajská pobočka v Č. Budějovicích Klavíkova 1570/7, 370 04 České Budějovice		Zvláštní oprávnění dle § 54 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád; dle § 63 odst. 1 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi; dle § 29 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách; dle § 33 zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením. Držitel tohoto zvláštního oprávnění je na základě souhlasu žadatele o dávku, příjemce dávky a osob společně posuzovaných oprávněn v souvislosti s plněním úkolů dle výše uvedených zákonů vstupovat do obydlí, v němž tyto osoby žijí, za účelem provedení sociálního šetření, kontroly využívání dávků nebo za účelem ověřování skutečností rozhodných pro nárok na dávku. Toto oprávnění je platné pouze při současném předložení služebního průkazu držitele.
Mgr. Jan Novák titul, jméno, příjmení		
sociální pracovník pracovní pozice	12345 osobní číslo	
č. oprávnění 202401	datum vydání 01.01.2024	

4.2.4. Cílová skupina – klienti v HN

Zákon o pomoci v hmotné nouzi je klíčovým nástrojem, jehož primárním cílem je poskytnout podporu a pomoc osobám a rodinám, které se ocitly v situaci, kdy nemohou z vlastních zdrojů pokrýt základní životní potřeby. Tato situace může vzniknout z různých důvodů, jako jsou nezaměstnanost, nemoc, invalidita, závislost nebo jiné sociálně nepříznivé okolnosti. Cílových skupin sociální práce, které mohou být tímto zasaženy, je mnoho. Tyto skupiny zahrnují, avšak nejsou omezeny pouze na, osoby bez přístřeší, rodiny s nízkými příjmy, osoby se zdravotním znevýhodněním, seniory, osoby závislé, osoby přecházející (imigrující cizinci) a další zranitelné skupiny.¹⁰⁹

Při práci s takovými rozlišnými a často se prolínající skupinami je cílem nejen identifikovat specifické potřeby těchto skupin, ale také představit způsoby, jakými zákon pomáhá řešit jejich konkrétní situaci a jaké další podpůrné mechanismy mohou být využity pro zlepšení jejich životních podmínek.

5. Etická dilemata v sociální práci ÚP ČR

Tato kapitola se věnuje úvodu do problematiky – nejprve je popsána samotná etika jako vědní obor, následně jsou definována dilemata, se kterými se mohou sociální pracovníci při výkonu své práce setkat a následně jsou doplněny etické aspekty sociální práce a problematika správního uvážení při výkonu agendy dávek pomoci v hmotné nouzi.

¹⁰⁹ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

K samotné definici pojmu etika se vyjadřuje mnoho autorů. Podle Hodovského je etika „vědní disciplína, který se zabývá studiem mravního chování, cítění, rozhodování“.¹¹⁰ Thompson tvrdí, že „etika se zabývá normami lidského chování, rozhodnutími, která lidé činí, a způsoby, jimiž svou volbu odůvodňují“.¹¹¹ Podle Nečasové je etika „teorií morálky, vědou o morálce jako stránce života společenského člověka, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání“.¹¹² Morálku (z latinského *mos* – vůle, mrav, zákon) charakterizuje jako „systém regulativů lidského jednání, který je založen a rozlišení správného a nesprávného, schopnosti rozlišovat dobro a zlo“.¹¹³

Existují čtyři základní etické přístupy:

1. **Deskriptivní etika** se zaměřuje na popisování morálních rozhodnutí a hodnot, které jsou typické pro určité společnosti. Tato oblast etiky nejenom zachycuje chování lidí, ale také se snaží objektivně vysvětlit, proč lidé jednají tak, jak jednají. Deskriptivní etika tak stojí na rozhraní sociologie a psychologie morálky. Hlavním charakteristickým rysem deskriptivní etiky je, že nehodnotí, co je správné nebo nesprávné, ale pouze poskytuje popis situací. Její význam spočívá v tom, že poskytuje základní informace pro další etické studie, protože bez porozumění skutečným situacím a reakcím lidí by bylo obtížné na tato témata navázat. Avšak sama deskriptivní etika má svá omezení. Pouhý popis situací není dostačující pro komplexní pochopení etiky. Rozmanitost chování a svoboda volby, které vedou k různým rozhodnutím, vede lidstvo k otázkám po tom, co je eticky správné a co nikoli.¹¹⁴
2. **Normativní etika** se věnuje zkoumání pravidel a norem, které lidé používají při svém morálním rozhodování. Tato část etiky se zaměřuje na otázky týkající se povinností (to, co by jedinec měl dělat) a na hodnoty, které jsou zastoupeny v morálních rozhodnutích (co definuje „dobrý“ život). Normativní etika se posouvá dále než deskriptivní etika, která se omezuje na popisování faktů, např. počet potratů ve společnosti. Normativní etika se ale dále ptá, zda je něco, jako je potrat,

¹¹⁰ HODOVSKÝ, I., *Úvod do etiky. Etika pro sociální práci*, s. 10.

¹¹¹ THOMPSON, M., *Přehled etiky*, s. 27.

¹¹² NEČASOVÁ, M., *Profesní etika*. In MATOUŠEK, O., *Metody a řízení sociální práce*, s. 22.

¹¹³ NEČASOVÁ, M., *Profesní etika*. In MATOUŠEK, O., *Metody a řízení sociální práce*, s. 23.

¹¹⁴ THOMPSON, M., *Přehled etiky*, s. 11.

morálně správné. Tedy, zaměřuje se na zásady, které lidé používají k rozlišení správného od nesprávného chování.¹¹⁵

3. **Metaetika** – teorie etiky zahrnují i zkoumání jazyka, kterým popisujeme morální otázky, a otázky týkající se oprávněnosti užití takového jazyka. Tato část etiky, známá jako metaetika, se zabývá interpretací a významem morálních výroků. Ve 20. století se filozofové v Británii a USA soustředili převážně na analýzu jazyka. Zatímco se tradiční etické diskuse zabývaly otázkou „Je to správné?“, moderní filozofové se začali více zaměřovat na otázky jako „Co tím myslím, když říkám, že něco je správné?“ nebo „Jaký účel má moje tvrzení?“ Tento posun v myšlení byl reakcí na filozofický směr, který tvrdil, že všechny morální výroky jsou ve své podstatě bezvýznamné. Metaetika se tak stala důležitou snahou o pochopení, co lidé ve skutečnosti myslí, když tvrdí, že něco je správné nebo špatné, jelikož jsou pevně přesvědčeni o významnosti svých prohlášení.¹¹⁶
4. **Aplikovaná etika** je další z částí studia etiky. Mezi klíčové oblasti aplikované etiky dnes spadají otázky týkající se života a smrti, lékařská etika, etika sexuálních vztahů, feministická etika, bioetika (s důrazem na genetické otázky), etika v právu, environmentální etika a etika v obchodě. V téměř každém segmentu života se objevují morální dilemata. Studie aplikované etiky zkoumají rozhodnutí v konkrétních oblastech skrze etické teorie. Je důležité zkoumat vztah mezi teoriemi etiky a její aplikovanou formou, konkrétní situací. Na jedné straně může být teorie testována jejím uplatněním v konkrétních situacích, zatímco na druhé straně můžeme posuzovat rozhodnutí jednotlivců na základě jejich zdravého rozumu a zkoumat, jaké etické teorie je formují.¹¹⁷ Oblast aplikované etiky bývá někdy označována jako **etika profesní**.¹¹⁸

Profesní etika se skládá z vybraných hodnot, norem, zásad a dovedností, které jsou klíčové pro vytváření žádoucího chování, a poskytují vysvětlení hodnot a morálních norem dané profese. V oblasti sociální práce jsou tyto etické principy formulovány hlavně

¹¹⁵ THOMPSON, M., *Přehled etiky*, s. 11.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 11–13.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ NEDĚLNÍKOVÁ, D., *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*, s. 378.

prostřednictvím mezinárodních, národních a organizačních etických kodexů. Etický kodex je sada pravidel a směrnic, kterými se mají sociální pracovníci jako zaměstnanci řídit. Etické chování však není jen otázkou dodržování vnějších pravidel stanovených v etických kodexech, ale také závisí na osobních pocitech sociálních pracovníků o tom, jak by měli jednat v konkrétních situacích, aby bylo jejich rozhodování a jednání etické. Národní etické kodexy, jako je například Etický kodex sociálních pracovníků v České republice, obvykle stanoví pravidla platná pro sociální pracovníky bez ohledu na jejich konkrétní pracovní pozici či odvětví. Reformy v sociálních službách upravují specifické činnosti sociálních pracovníků při poskytování sociálních služeb. I když standardy kvality sociálních služeb nepřinášejí nová etická témata, zdůrazňují určité aspekty etických kodexů a vyžadují jejich písemné zpracování v metodikách nebo vnitřních směrnících poskytovatelů sociálních služeb.¹¹⁹

5.1. Etické aspekty sociální práce

Kvůli náročné povaze profese se sociální pracovníci běžně setkávají s mnoha obtížnými situacemi v práci, které musí řádně řešit, aby splnili své poslání pomáhat potřebným lidem. V některých z těchto situací musí sociální pracovníci samostatně učinit etické rozhodnutí, které může být v konfliktu mezi protichůdnými zájmy klientů a morálními hodnotami nebo etickými principy společnosti. Tyto situace jsou pro sociální pracovníky obzvláště složité a často vyvolávají různé etické obtíže, které již nejsou jednoduchými a přímočarými případy k řešení. Takové etické obtíže v práci jsou obvykle chápány jako etická dilemata a mohou být důvodem k znepokojení, protože ztěžují sociálním pracovníkům volbu mezi několika nevýhodnými alternativami, a nutí je, aby učinili etická a správná rozhodnutí. V sociální práci, stejně jako v jiných pomáhajících profesích, hrají etická dilemata zásadní roli v procesu rozhodování, protože ovlivňují schopnost odborníků činit rozhodnutí, která jsou klíčová pro řešení eticky obtížných situací v průběhu jejich práce.¹²⁰

¹¹⁹ NEDĚLNÍKOVÁ, D., *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*, s. 378–379.

¹²⁰ THE BRITISH JOURNAL OF SOCIAL WORK, *Volume 52, Issue 8, December 2022*, s. 4795–4814, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac084>.

Vedle etických dilema se mohou sociální pracovníci setkat i s **etickými problémy**. Dle Nečasové k tomu dochází v situacích, kdy je zřejmé, jaké rozhodnutí by sociální pracovník měl učinit, ale toto rozhodnutí je pro něj osobně nepřijatelné a přičí se mu, dochází k etickému problému. To se může stát například v případech, kdy sociální pracovník nemůže poskytnout nezbytnou podporu, jelikož klient nesplňuje stanovená kritéria. Hlavní rozdíl mezi etickým problémem a dilematem tedy tkví v tom, že problém může mít často "správné" nebo eticky přijatelné řešení, zatímco dilema obvykle vyžaduje kompromis mezi konfliktními etickými principy, kde není jednoznačně správná volba.¹²¹

Dle Nečasové v sociální práci identifikujeme tři primární oblasti, ve kterých se často setkáváme s etickými problémy a dilematy:

1. Oblasti ovlivňující osobní životní standardy – zahrnuje například spor mezi podporou blahobytu klienta a jeho právem na sebeurčení.
2. Oblasti týkající se veřejného dobra – obsahuje konflikty mezi klientovými potřebami a zájmy a zodpovědností, kterou sociální pracovníci nesou vůči zaměstnavatelům a širší společnosti.
3. Oblasti zabývající se nerovností a strukturálním tlakem – sem patří, když sociální pracovník čelí tlaku zaměstnavatele i společnosti a snaží se o změnu¹²²

Problémy a dilemata se často objevují ve všech třech oblastech současně. Sociální práce představuje složitou činnost s mnoha úrovněmi povinností. Sociální pracovníci tak musí hledat rovnováhu mezi svými povinnostmi a metodami řešení problémů na různých úrovních.¹²³

5.2. Etický kodex sociálních pracovníků

Etický kodex sociálních pracovníků v České republice, zformulovaný Společností sociálních pracovníků v roce 1995, představuje soubor etických pravidel a směrnic určujících hodnoty a chování sociálních pracovníků při výkonu své práce. Byl navržen jako zásadní dokument, který poskytuje etickou a profesní podporu pro sociální

¹²¹ NEČASOVÁ, M., *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 6.

¹²² Tamtéž, s. 7.

¹²³ Tamtéž, s. 7.

pracovníky v různých situacích, se kterými se setkávají. Ačkoli od jeho vzniku uplynulo dvacet let a došlo k několika drobným úpravám v roce 2006, základní obsah Kodexu se výrazněji nezměnil. Etický kodex sociálních pracovníků hraje klíčovou roli v různých přístupech k sociální práci. Kodex slouží jako důležité vodítko pro řešení etických dilemat a poskytuje širší rámec pro etické úvahy v rámci profese. Ve správním prostředí kodex slouží jako ochrana pro sociální pracovníky a jako průvodce pro etický přístup ke klientům, zaměstnavatelům, kolegům a celé společnosti. Sociální pracovníci ve veřejné správě jsou vázáni jak Etickým kodexem sociálních pracovníků, tak kodexem veřejné správy. Z profesionálního hlediska je dodržování Etického kodexu součástí výkonu profesionální sociální práce, přičemž pracovníci jej přijímají jako vyjádření příslušnosti a respektu k profesi. Kodex poskytuje etické zásady, které sjednocují profesionály a pomáhají definovat jejich roli ve společnosti a vůči jiným profesím.¹²⁴

Samotný etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR obsahuje řadu doporučení pro sociální pracovníky. Zahrnuje respektování lidských práv a důstojnosti jednotlivců, zachování důvěrnosti a soukromí klientů, zajištění kvality a professionalism v sociální práci, a podporu sebevzdělávání a reflexe. Dále zdůrazňuje důležitost etického rozhodování, spravedlivého a nestranného jednání s klienty, a zodpovědnosti vůči společnosti a profesní komunitě. Kodex také poukazuje na význam spolupráce s kolegy a jinými profesionály.¹²⁵

Etiku sociální práce však nelze úplně popsat pomocí konkrétního kodexu. Kodexy mohou být užitečné pro počáteční seznámení s otázkami etického hodnocení práce a slouží jako základní, avšak velmi zjednodušený model. Nicméně, do profesionální práce se promítá celkový životní přístup a názory pracovníka na lidi. Například, pracovník, který věří v základní dobrotu a otevřenost lidí za předpokladu, že mají příležitost se tak chovat, bude ke klientům přistupovat odlišně od toho, kdo je přesvědčen, že lidé bez pravidel a strachu z jejich porušení využijí situaci ve svůj prospěch. Tyto hluboce zakořeněné postoje mají významný vliv na naši práci. Nejde o to, který postoj je lepší, jelikož každý pracovník přirozeně adoptuje ten, který mu je nejbližší. Důležité je si

¹²⁴ BANDIT, R. a kol., *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce.*

¹²⁵ SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky.* Online. [2.14. 2024]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni/69f49e59-fb45-450d-84ff-aa7900ac7156>.

uvědomit, jak moc jsou naše profesionální postoje a teorie ovlivněny našimi názory na svět a lidi, což vede k různorodým přístupům a teoriím v různých profesích.¹²⁶

5.3. Dilemata sociálních pracovníků

Jelikož jsou tématem této diplomové práce dilemata sociálních pracovníků při práci s osobami v hmotné nouzi, proto je tedy potřeba vymezit, co je to dilema. Podle Banksové etické dilema nastává, když se sociální pracovník ocitne před těžkou volbou *mezi dvěma stejně nevitányými alternativami*, které mohou zahrnovat konflikt etických hodnot, a není jasné, která volba bude ta správná. Obecným příkladem je např. situace, kdy sociální pracovník stojí před konfliktem mezi individuálními zájmy svého klienta a veřejným zájmem, aby pravidla platila pro všechny stejně.¹²⁷ Shodně pojem dilema vykládají i Akademický slovník cizích slov, Slovník spisovné češtiny a Slovník spisovného jazyka českého. Tedy jako „nutnost volby mezi dvěma vylučujícími se (a často nepříznivými) možnostmi“.¹²⁸

Dilemata v sociální práci často zahrnují složité problémy s velkými riziky, které mají hluboké a nevratné důsledky. Etická dilemata jsou problémy, u kterých neexistuje jasný standard nebo pravidlo určující postup pro vyřešení dané konkrétní situace. Aby bylo možné mluvit o dilematu, musí být splněny tři podmínky. Mezi i tyto základní podmínky patří prolínání problémů, kdy se navzájem protínají složité sítě hodnot, morálky a chování zamotávají spolu v kontextu právních a regulačních povinností, ve kterých se musí sociální pracovníci orientovat. Dilemata zpravidla vykazují vícero možností řešení, a především vykazují konflikt hodnot, kdy žádná z možností není na základě původních právních a morálních pokynů jasně nejlepší volbou.¹²⁹

Matoušek (2007) klasifikuje dilemata soudobé sociální práce, tzv. vývojová dilemata, následovně.¹³⁰

¹²⁶ ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 45.

¹²⁷ BANKS, S., *Ethics and Values in Social Work*, s. 76.

¹²⁸ ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. *Internetová jazyková příručka*. Online. [cit. 2024-01-08]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=dilema>.

¹²⁹ GILBERT, N., *Ethical Dilemmas in Social Work: What You Need to Know* [online], [cit. 2024-02-01]. Dostupné na [www: http://www.noodle.com/articles/ethical-dilemmas-in-social-work-what-to-know-about-nasw-code-of-ethics](http://www.noodle.com/articles/ethical-dilemmas-in-social-work-what-to-know-about-nasw-code-of-ethics).

¹³⁰ MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*, s. 189–192.

- **Formalizace a deformalizace**

V 19. a 20. století čelila sociální práce protichůdným trendům: s formalizací přišel etický kodex a metodologie, ale rovněž se zmenšil rozsah osobních a rodinných iniciativ ve prospěch státem řízených programů. Schimmerlingová a Novotná poznamenávají, že vedle formalizované sociální práce stále existuje i neformální praxe, jejichž vliv závisí na aktuální sociální a politické situaci. I když se mnoho sociální práce přesunulo pod veřejné a státní instituce, debata o její efektivitě a nákladech pokračuje, což vedlo ke snaze o její deformalizaci. V České republice 90. let lze pozorovat nárůst neziskového sektoru a sociální práce založené na občanské solidaritě a dobrovolnosti¹³¹

- **Profesionalizace a deprofesionalizace**

Pojmy profesionalizace a deprofesionalizace v sociální práci jsou podle Wienského a Lebeauxa charakterizovány několika procesy jako je vznik nových vztahů mezi sociálními pracovníky a klienty, rozvoj profesních asociací a tvorba standardů pro práci. Rezmíček a Kopriva zmiňují protichůdné tendence v sociální práci, kde se upřednostňuje tradiční poskytování služeb i pro laiky a zdůrazňuje se význam osobního přístupu pracovníků. Diskutuje se také o vlivu profesionalizace na efektivitu práce, s otázkami o přínosech a omezeních, které s sebou profesionalizovaný přístup přináší.¹³²

- **Normativnost a nenormativnost**

Otázka normativního a nenormativního přístupu tvoří klíčové dilema v sociální práci, kdy se odborníci v tomto oboru snaží asistovat jedincům z minoritních skupin v jejich snaze o integraci do hlavního společenského proudu. Sociální pracovníci se přitom ocitají v rozporu ohledně míry, do které by měli od těchto lidí požadovat dodržování obecně přijímaných společenských norem (Navrátil, in Matoušek, 2007).¹³³

¹³¹ MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*, s. 189–192.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

- **Pomoc a sociální kontrola**

Dilema mezi pomocí a sociální kontrolou představuje další výzvu v oblasti sociální práce. Pomoc je způsob práce, na kterém se dohodl klient a sociální pracovník, a který si klient vybral na základě vlastní vůle. Na druhé straně kontrola představuje formu pomoci, která je motivována zájmy ostatních, nikoli primárně zájmy dotyčné osoby, ale např. politického spektra.¹³⁴

- **Polyvalence a specializace**

Jedním z dalších dilemat sociální práce je otázka mezi všestranností (polyvalencí) a specializací. To se týká rozhodování sociálního pracovníka, zda nabízet podporu klientům v různorodých životních situacích (polyvalence) nebo se naopak zaměřit pouze na konkrétní sociální problémy či specifické skupiny lidí, jako jsou např. osoby v hmotné nouzi, se zdravotním postižením, lidé bez domova nebo rodiny s dětmi.¹³⁵

- **Sociální práce jako věda a umění**

Sociální práce je kombinací umění a vědy. Vykonávání sociální práce samo o sobě vyžaduje od sociálních pracovníků širokou škálu dovedností a schopností, což ji činí formou umění. Současně však je však vědou, protože sociální práce se dynamicky rozvíjí, vytváří nové teorie a hledá řešení aktuálních problémů.¹³⁶

Naopak Musil dělí dilemata na „zjevná“ a „latentní“. Jako **zjevná dilemata** označuje situace, ve kterých se jednotlivci nebo skupiny setkávají s nutností bezprostředně rozhodnout mezi dvěma nebo více možnostmi, které se zdají být navzájem neslučitelné. Tato dilemata vznikají buď kvůli konfliktu s vnějším prostředím, kdy vnější autority prosazují postupy obtížné pro přijetí, nebo kvůli vnitřnímu boji motivů, kdy osoby samy vnímají více žádoucích možností, které nelze v dané situaci realizovat současně. V obou případech se jedná o situace, kdy rozhodování vyvolává výraznou překážku nebo *morální citlivost*. **Latentní dilemata**, na druhé straně, se odkazují na situace, které původně představovaly zjevné dilema, ale s časem a změnou okolností nebo postojů se staly méně akutními. Latentní dilemata nejsou nezbytně zcela vyřešena, ale jsou dočasně potlačena nebo odložena díky adaptivním strategiím nebo zvykům, které snižují jejich

¹³⁴ MATOUŠEK, O., *Základy sociální práce*, s. 189–192.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

bezprostřední význam nebo naléhavost. Přestože se na povrchu mohou zdát být „zapomenuta“ nebo neaktivní, latentní dilemata zůstávají přítomna v myslích jedinců a mohou být reaktivována změnou vnějších nebo vnitřních okolností. Tato dilemata ukazují na pružnost lidské paměti a schopnost společností i jednotlivců adaptovat se na složité situace bez okamžitého řešení.¹³⁷

Musil sestavil přehled typických dilemat, kterým čelí pracovníci během své denní práce, včetně rozhodování mezi cíli, které jsou buď komplexní nebo zjednodušené, vyvažování počtu klientů proti kvalitě poskytovaných služeb, volbu mezi bezvýhradným rovným zacházením se všemi klienty a preferencí určitých skupin, rozhodování mezi jednostranným a vyváženým přístupem ve vztahu k klientům, výběr mezi procedurálním způsobem řešení problémů a přístupem založeným na konkrétní situaci, dále mezi poskytováním hmotné pomoci a podpory nemateriální povahy, a nakonec vyvažování mezi potřebou zasáhnout včas a strachem z předčasného zásahu.¹³⁸

- **Dilemata komplexních a zjednodušených cílů** – sociální pracovník se může potýkat s dilematem, zda má formulovat cíle své práce komplexně a správně, i když to může vést k neshodám s nadřízenými nebo klienty, nebo zda má cíle zjednodušit, aby se vyhnul konfliktům¹³⁹
- **Dilema množství klientů nebo kvality služeb** – sociální pracovník se může setkat s dilematem, zda má pracovat s co nejvíce klienty, i když to může vést k nižší kvalitě služeb pro každého z nich, nebo zda se má zaměřit na menší počet klientů a věnovat jim individuální péči.¹⁴⁰
- **Dilema rovnocenného přístupu nebo upřednostňování klientů** – sociální pracovník se může potýkat s dilematem, zda má ke všem klientům přistupovat striktně rovnoměrně, i když někteří z nich mohou potřebovat více pomoci než jiní,

¹³⁷ MUSIL, L., *Ráda bych Vám pomohla, ale---*: dilemata práce s klienty v organizacích, s. 38–39.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, s. 47.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 61–63.

nebo zda má upřednostňovat klienty v naléhavější situaci, i když to může vést k pocitu nespravedlnosti u ostatních.¹⁴¹

- **Dilema jednostrannosti nebo symetrie ve vztazích s klienty** – sociální pracovník se může setkat s dilematem, zda má zaujímat direktivní přístup a sdělovat klientovi, co má dělat, nebo zda má s klientem spolupracovat jako partner a hledat společně řešení jeho problémů.¹⁴²
- **Dilema procedurálního nebo situačního přístupu k problémům klienta** – sociální pracovník se může potýkat s dilematem, zda má používat předem připravené postupy a řešení pro klientovy problémy, nebo zda má ke každému klientovi a jeho situaci přistupovat individuálně a hledat řešení, které bude nejlépe vyhovovat jeho specifickým potřebám.¹⁴³
- **Dilema materiální či nemateriální pomoci** – sociální pracovník se může setkat s dilematem, zda má klientovi poskytnout okamžitou materiální pomoc, která mu uleví od akutní nouze, nebo zda se má zaměřit na dlouhodobou nemateriální pomoc, která mu pomůže v budoucnu zvládat svou situaci samostatně.¹⁴⁴
- **Dilema včasného zásahu a obavy z unáhlenosti** – sociální pracovník se může potýkat s dilematem, zda má zasáhnout včas a nabídnout klientovi pomoc, i když nemá všechny informace o jeho situaci, nebo zda má počkat, až bude mít více informací, a riskuje, že se klientova situace zhorší.¹⁴⁵

5.4. Základní etické teorie

Sociální pracovníci nejsou plně nezávislí odborníci, jejichž etické zásady se omezují pouze na úctu ke klientům a podporu jejich práva na vlastní rozhodování. Jako

¹⁴¹ MUSIL, L., *Ráda bych Vám pomohla, ale--: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 77–79.

¹⁴² Tamtéž, s. 90.

¹⁴³ Tamtéž, s. 110–111.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 128.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 137–139.

zaměstnanci jsou vázáni právními i jinými normami a současně se mají zasazovat o prosazování společenského dobra. V průběhu své práce se často setkávají s nutností řešit konflikt mezi právy a zájmy různých stran. Přitom je často požadováno, aby prozkoumali situaci a kontext, než rozhodnou o nejvhodnějším postupu, který bude respektovat potřeby klienta a zároveň bude prospěšný pro celou společnost. Základní či hlubší znalost základních etických teorií jim v takovém rozhodování může značně pomoci.¹⁴⁶

5.4.1. Utilitarismus

Utilitarismus, odvozený z latinského slova *utilitas* – užitek, je forma etiky, která se vyvíjela v kontextu teorie přirozených práv. Tento etický přístup vychází z předpokladu, že žádný čin není inherentně dobrý nebo špatný; morální hodnota činu je určena podle jeho důsledků a míry, jakou přináší hedonisticky pojaté dobro (tedy slast, radost nebo štěstí) pro jedince.¹⁴⁷ V souladu s klasickou verzí utilitarismu by jednotlivci měli své činy směřovat tak, aby přinášely maximální možné dobro a minimální zlo pro co největší počet dotčených osob.¹⁴⁸ Sociální pracovníci by tedy měli pečlivě zvažovat jak pozitivní, tak negativní důsledky svých rozhodnutí, s cílem zajistit, že kladné výsledky převažují.

Příklad: Představme si situaci, ve které má město omezený rozpočet a musí rozhodnout, jak tyto finanční prostředky využít. Jednou z možností je výstavba nového veřejného parku a druhou je renovace starého nemocnice. Použitím principů utilitarismu by se rozhodování soustředilo na to, která z těchto možností přinese větší množství dobra pro co největší počet lidí. Pokud by výstavba parku poskytla obyvatelům města místo pro rekreaci, odpočinek a zlepšení kvality života, ale renovace nemocnice by znamenala lepší zdravotní péči pro větší počet lidí, možná zachránění životy a lepší celkové zdravotní podmínky v komunitě, utilitarismus by upřednostnil renovaci nemocnice. To je proto, že renovace nemocnice by *pravděpodobně* přinesla větší celkový prospěch pro komunitu tím, že by zlepšila zdravotní péči a možná zachránila životy, což jsou výsledky s vysokou morální a praktickou hodnotou.

¹⁴⁶ NEČASOVÁ, M., *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 34.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 35.

¹⁴⁸ MILL, J. S. *Utilitarismus*, s. 13.

5.4.2. Etika péče

Etika péče, jak ji popisuje Virginia Held, se soustředí na důležitost emocí, empatické péče a vzájemných vztahů v morálním rozhodování. Oproti tradičním etickým teoriím, které kladou důraz na autonomii, pravidla a univerzální principy, etika péče považuje za zásadní mezioborové vztahy a emocionální angažovanost.¹⁴⁹ Heldová argumentuje, že etické rozhodování by mělo být zakotveno ve vzájemné závislosti lidí, v péči, kterou si navzájem poskytují, a v konkrétních kontextech, ve kterých se morální situace odehrávají. Etika péče zdůrazňuje, že morální hodnoty a rozhodování by měly reflektovat skutečnou povahu lidských vztahů, včetně zranitelnosti, závislosti a nutnosti péče o druhé.¹⁵⁰

Příklad: Příkladem etiky péče v případě úředníka by mohl být sociální pracovník, který se setkává s žadatelem o sociální pomoc. Místo toho, aby se striktně držel předpisů a formulářů, se snaží pochopit osobní situaci žadatele, naslouchá jeho obavám a snaží se najít nejlepší možná řešení v rámci systému. Tento úředník přistupuje k žadatelům s empatií a snaží se vyřešit jejich problémy s ohledem na jejich konkrétní potřeby a okolnosti, přičemž klade důraz na vzájemnou závislost a péči o jedince v rámci společnosti.

5.4.3. Kantův kategorický imperativ

Filozofie Immanuela Kanta, rozvíjející přirozenoprávní teorii, je klíčová pro pochopení základních principů etiky sociální práce, zejména úcty k člověku jako bytosti schopné sebe determinace. Kant rozlišuje mezi empirickým aspektem člověka (jeho tělesnou existencí) a neempirickým (schopností překročit toto omezení díky rozumu a duchovnu), což vede k myšlence, že lidé jsou motivováni nejen svými přáními a nelibostmi, ale i čistým rozumem, který vyžaduje jednání podle nepodmíněného morálního příkazu, zvaného kategorický imperativ. Tento imperativ vyzývá k jednání tak, aby se principy jednání mohly stát obecným zákonem, a zdůrazňuje, že lidstvo by mělo být vždycky považováno za účel, nikoli prostředek. Kantův kategorický imperativ podtrhuje, že všechny rozumové bytosti mají absolutní hodnotu a důstojnost, a odmítá myšlenku, že by účel mohl ospravedlnit prostředky. Morální hodnota jednání tak spočívá ne v jeho

¹⁴⁹ HELD, V., *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. s. 9–10.

¹⁵⁰ ŠILER, V., *Etika pro pokročilé: Učebnice ke kurzu etiky*, s. 151–152.

výsledku, ale v motivaci jednajícího z povinnosti, což předpokládá určitou míru svobody jako podmínku pro stanovení maxim chování.¹⁵¹

Přístup Kanta k etice, známý jako deontologie, klade důraz na povinnost a morální principy nezávisle na jejich praktickém užitku nebo osobním zájmu, což pomáhá předcházet předpojatosti a diskriminaci. Nicméně tento přístup může být vnímán jako příliš formalistický, s potenciálními obtížemi při určování specifických povinností v konkrétních situacích. Kritici upozorňují, že lidé jednající na základě instinktu, zvyku, nebo soucitu mohou být vnímáni jako lidštější než ti, kteří se řídí striktně abstraktním smyslem pro povinnost.¹⁵²

Literatura o etice sociální práce se dlouho soustředila primárně na principy práce s individuálními klienty, odvozující se z Kantova imperativu úcty k člověku, přičemž významnou roli v pojetí úcty k lidským bytostem hraje i náboženská etika založená na teorii přirozeného práva.¹⁵³

5.5. Správní uvážení

Diskreční pravomoc, známá také, a především ve státní správě, jako správní uvážení, poskytuje správním orgánům flexibilitu v rozhodování o určitých jednotlivostech zákona. Tato pravomoc umožňuje orgánům činným ve státní správě samostatně posoudit situaci a učinit rozhodnutí, aniž by byli striktně vázáni zákonem k jedinému možnému řešení. Toto uvážení se uplatňuje v případech, kdy právní norma přesně nevymezuje pro danou právní skutečnost jen jedno konkrétní řešení. V právních textech se diskreční pravomoc často vyskytuje pod slovem „může“ či „lze“ nebo formou nabízení několika možných alternativ k rozhodnutí. To umožňuje správním orgánům zvážit různé aspekty daného případu a rozhodnout se tak, jak nejlépe odpovídá konkrétním okolnostem a zájmům.¹⁵⁴

Jak zmiňuje rozsudek Městského soudu v Praze: „V žádném právním předpise není obsažena definice správního uvážení, je tedy nutno je identifikovat ve fázi interpretace a aplikace právní normy. Obecně lze říci, že správní uvážení je představováno situací

¹⁵¹ KANT, I., *Základy metafyziky mravů*, s. 3–5.

¹⁵² KANT, I., *Základy metafyziky mravů*, s. 10–12.

¹⁵³ NEČASOVÁ, M., *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 30–32.

¹⁵⁴ WIKIPEDIA, *Diskreční pravomoc*. Online. [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Diskreční_pravomoc.

(uplatněním legislativně-technického prostředku), kdy se vznikem nebo existencí určitých podmínek (skutkovým stavem) nespojuje příslušné ustanovení právního předpisu nutnost nastoupení jediného možného právního následku, a naopak ponechává subjektu vykonávajícímu veřejnou správu určitý (menší či větší) prostor pro volbu určitého řešení, respektive rozhodnutí.¹⁵⁵ Využívá se tedy v situacích, kdy zákon dává jeho vykonavateli, pro potřeby této diplomové práce sociálnímu pracovníkovi, možnost rozhodovat volněji, obzvláště pokud nelze „pokrýt všechny varianty rozhodování“.¹⁵⁶ Zaměstnanci oddělení dávek pomoc v hmotné nouzi tak dává určité „pružnosti, přizpůsobivosti nastalým a těžko předvídatelným situacím i z hlediska důsledku zásahu“.¹⁵⁷

Rozhodování v rámci správního uvážení v českém právním systému zahrnuje nejen tradiční formální správní rozhodnutí podle správního řádu, ale také jiné písemné nebo ústní úkony správních orgánů, které jsou prováděny podle různých veřejnoprávních zákonů. Tyto úkony nemají formu oficiálních správních rozhodnutí, ale jsou závazné pro ty, na které jsou směřovány, a vyžadují určitou akci, zdrženlivost nebo toleranci od adresátů. Také se považují za diskreční rozhodnutí. Dále, při zkoumání diskrečního rozhodování se bere v úvahu i instanční vnitřní přezkum, kde odvolací správní orgán může upravit nebo doplnit správní uvážení, které bylo použito v rozhodnutí prvního stupně.¹⁵⁸

Z výše uvedeného jasně plyne, že v rámci dvou stejných případů, lze v závislosti na jemných nuancích rozhodnout velmi odlišně. I to je případ zákona o pomoci v hmotné nouzi, kterým sociální pracovníci úřadu práce vládnou. Jedním z příkladů užití správního uvážení, může být v rámci zákona o pomoci v hmotné nouzi posuzování okruhu společně posuzovaných osob (viz kapitola 4.1.1.) nebo správní uvážení příjmu. V případě posuzování společně posuzovaných osob stanoví §8 odst. 2 výslovně, že „Orgán pomoci v hmotné nouzi určí v případě, že osobu lze posuzovat v rámci dvou či více okruhů společně posuzovaných osob, do kterého okruhu osoba patří, a to podle skutečného

¹⁵⁵ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 22. 8. 2012, sp. zn. 11 A 114/2011. 2012. [cit. 2024-01-07]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/msph/11-a-114-2011-28>.

¹⁵⁶ HENDRYCH, D. kol., *Správní právo. Obecná část*, s. 55.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ GONSIOROVÁ, B., *Diskreční pravomoc veřejné správy v intencích české a zahraniční právní vědy a praxe*. Online. [cit. 2024-01-07]. Časopis pro právní vědu a praxi. Roč. XXVI, č. 4/2018, s. 649–671. ISSN 1805-2789. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/CPVP2018-4-4>.

soužití osob“.¹⁵⁹ V praxi se jedná o situace, kdy se v rodině nachází několik generací, resp. rodin, a orgán pomoci v hmotné nouzi musí rozhodnout, jak pro účely dávky okruh společně posuzovaných osob sestaví. Příkladově se může jednat o přítele + matku, její nezletilou dceru, která je již také matkou, a jejího přítele, plus třeba babička. Dalším příkladem použití správního uvážení může být započítání příjmů. Paragraf 9 odst. 5 stanoví, že „příjmy podle odstavce 1 nebo jejich část, jejichž zápočet do rozhodného příjmu pro účely stanovení nároku na dávku by nebylo s ohledem na účel, pro který má být dávka poskytnuta, spravedlivé požadovat, orgán pomoci v hmotné nouzi do rozhodného příjmu nezapočítá.“¹⁶⁰

V praxi jsou to situace, kdy např. dítě, které je v okruhu na dávce a jehož příjmy se samozřejmě započítávají, dostane od mateřské babičky peníze k narozeninám, kapesné nebo peníze k nákupu obuvi. Bez výše uvedeného správního uvážení, by se tak dané finance započítaly do příjmu a sloužily by k výpočtu dávky. Dítě by tak přišlo o „radost z kapesného“ nebo o možnost si pořídit obuv, což je vlastně jeden z důvodů poskytování dávky příspěvek na živobytí. Nicméně jiný pracovník může na tvrdosti zákona trvat a rozhodnout, že dané finance do rozhodného příjmu k výpočtu dávky započte.

5.6. Řešení dilematických situací

Banksová identifikuje čtveřici kategorií pracovníků v sociální sféře. První skupinu, **angažovaný sociální pracovník**, lze popsat jako jedince, kteří vnímají svou profesi jako prostředek k vyjádření vlastních etických principů. Tyto osoby se ke klientům staví s hlubokým porozuměním a úctou, považují je za rovnocenné a snaží se o upřímný vztah založený na přátelství. Přistupují k nim s pocitem, že by měli o klienty skutečně pečovat. Tato metoda však může vést k potížím, jako je favorizování některých klientů, možnost nevhodného osobního vztahu nebo riziko vyhoření, což zdůrazňuje význam dodržování institucionálních pravidel. Druhý typ, **radikální sociální pracovník**, rovněž klade důraz na osobní hodnoty, ale s cílem reformovat systém, místo aby se zaměřil na individuální péči. Tento přístup je motivován touhou po sociálních změnách a boji proti nespravedlnosti v rámci legislativy a sociální politiky. Třetí kategorie, **byrokratický sociální pracovník**, rozlišuje mezi osobními, profesními a zaměstnavatelskými hodnotami, přičemž hlavním úkolem je manipulace s klienty za účelem jejich změny,

¹⁵⁹ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

¹⁶⁰ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

avšak s vytvořením zdání osobní péče. Tento přístup vyžaduje jasné oddělení osobního a profesního života, aby pracovníci nečelili etickým dilematům spojeným s manipulací. Poslední skupina, **profesionální sociální pracovník**, je charakterizována jako samostatný odborník s etickými zásadami, kde prioritou jsou práva a zájmy klientů. Vztah s klientem je založen na vzájemné spolupráci, s cílem vyvážit mocenské vztahy a posílit práva klientů jejich aktivním zapojením do rozhodovacího procesu, avšak s udržení kontroly ze strany sociálního pracovníka.¹⁶¹

Pro sociální pracovníky je klíčové, aby měli znalost etických principů a dokázali je aplikovat jak v přímé práci s klienty, tak v rámci širších organizačních struktur, aby efektivně čelili etickým výzvám a dilematům ve své praxi a mohli je řešit. Při výkonu sociální práce je nutné vždy zohlednit základní principy oboru, a to včetně respektování klíčových hodnot sociální práce; zajištění, aby klient nebyl poškozen a byl chráněn před újmou; dodržování platných zákonů; ochrana vlastní osoby a prevence před možnými sankcemi.¹⁶²

V případech, kdy se tato kritéria vzájemně vylučují, sociální pracovník čelí etickému dilematu, situaci, ve které se proti sobě střetávají různé povinnosti a závazky, a musí rozhodnout, které z nich dá přednost. Důležité je, aby pracovník pečlivě zvážil důsledky svých rozhodnutí a činů, včetně rizik profesionálních chyb a pochybení. Důležité je také zvážit, jak dále postupovat při řešení etických dilemat. Nejprve je důležité rozpoznání a pojmenování konfliktu, dilematu nebo etického problému. Následně určení, které hodnoty, cíle nebo povinnosti jsou v dané situaci v konfliktu. Identifikovat je také třeba koho se dilema dotýká, zda jednotlivce, skupiny, organizace či instituce a koho rozhodnutí ovlivní. Sociální pracovník se musí pokusit předpokládat i možné důsledky pro všechny zúčastněné. Následně je potřeba důkladné zvážení argumentů pro a proti, včetně etických teorií, principů, právních a organizačních předpisů, a osobních hodnot zúčastněných; konzultace s kolegy, odborníky a vedením organizace. Po učinění rozhodnutí a jeho detailní dokumentace je třeba sledovat a ověřovat výsledky rozhodnutí a jeho dopady. Na závěr se by měl sociální pracovník reflektovat a identifikovat potřebné změny a případně usilovat o jejich realizaci.¹⁶³

¹⁶¹ BANKS, S., *Ethics and Values in Social Work*, s. 232–235.

¹⁶² NEDĚLNÍKOVÁ, D., *Etická dilemata v terénní sociální práci*. In *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. s. 389–390.

¹⁶³ Tamtéž, s. 390–391.

6. Příklady řešení konkrétních etických dilemat sociálních pracovníků

6.1. Dilema č. 1

6.1.1. Kazuistika

Paní Marcela H. (62 let) přichází na Úřad práce ČR s žádostí o mimořádnou okamžitou pomoc na úhradu kauce (jistoty) na bydlení. Paní Marcela je rozvedená, žije sama a sama uhrazuje náklady na své životní a bytové potřeby. K trvalému pobytu je hlášena na adrese Města 1, kde se však nezdržuje. Naposledy žila na ubytovně ve Městě 2, ale po zvýšení platby za ubytování byla nucena se odstěhovat. Následně přijala bydlení v současném nájemním bytě ve Městě 1, neboť v místě pracuje. Nájemní smlouvu má uzavřenu na dobu určitou od 01.11. do 30.04. dalšího roku s možností prodloužení v případě plnění závazků plynoucích z nájemní smlouvy. Součástí ustanovení nájemní smlouvy je také povinnost žadatelky uhradit kauci (peněžní jistotu) ve výši tří nájmů, tj. 31 500 Kč, a to do 15. dne společně s první splátkou nájmu a služeb spojených s bydlením. Z této částky zatím nic neuhradila, protože na úhradu nemá prostředky. V měsíci listopadu uhradila pouze část běžných stanovených nákladů na bydlení na daný měsíc. Povinnost hradit peněžní jistotu v minulosti v žádném z bydlení neměla, nikdy ani na ni tudíž nezískala pomoc prostřednictvím některé z dávek. O mimořádnou okamžitou pomoc požádala paní H. až po uplynutí lhůty pro úhradu tohoto výdaje. Paní H. obývá nájemní byt o velikosti 2+1 s příslušenstvím o celkové podlahové ploše 86,41 m². Měsíční náklady na bydlení má stanoveny nájemní smlouvou na 15 500 Kč, z toho nájemné z bytu 10 500 Kč, záloha na elektřinu 4 000 Kč, záloha na vodné, stočné a vodoměr 1 000 Kč. Od 20.06. je žadatelka zaměstnána na dohodu o provedení práce u firmy XY ve Městě 2. Dohoda je uzavřena na dobu neurčitou. S ohledem na množství práce ve firmě jí výše výdělků postupně klesá. Ve třech měsících před měsícem podání žádosti o dávku, tj. v měsících srpen až říjen, byl jejím příjmem pouze příjem ze zaměstnání ve výši 28 456 Kč v srpnu, ve výši 15 083 Kč v září, ve výši 10 000 Kč v říjnu a ve výši 9 826 Kč v listopadu. Sociální pracovník po podání žádosti o mimořádnou okamžitou pomoc na úhradu kauce/jistoty v měsíci prosinci při telefonickém jednání s majitelem bytu řešila možnost prominutí jistoty či její snížení, datum její splatnosti a možné prodloužení nájemní smlouvy. Majitelem bytu bylo sděleno, že na výši úhrady jistoty trvá z důvodu rekonstrukce bytu po předchozích nájemnících, avšak s prodloužením možnosti úhrady jistoty až do 30.04. V případě, že se takto nestane, bude smlouva ke dni 30.04. s žadatelkou ukončena a nebude dále prodloužena. Dne 05.01. bylo provedeno místní šetření v domácnosti žadatelky. Bylo zjištěno, že žadatelka užívá rekonstruovaný byt sama. Při šetření žadatelka uvedla, že svůj

pracovní poměr vzhledem k nejistému výdělků a počtu odpracovaných hodin po dohodě se zaměstnavatelem ukončí k datu 10.01. a bude žádat o přiznání předčasného starobního důchodu. Dále paní H. potvrdila, že bydlení v daném bytě přijala s ohledem na místo výkonu zaměstnání. Bydlení by si ráda udržela, neboť má v místě přátele, v obci hlášen trvalý pobyt. Levnější bydlení se jí sehnat nedaří, byty jsou obsazeny zahraničními pracovníky místních firem. Vývoj příjmové situace žadatelky (klesající příjem) však aktuálně nezaručuje jistotu udržitelnosti bydlení. Úřad práce ČR stanovil výši nákladů na bydlení na částku 11 187 Kč, což v porovnání s výši skutečných nákladů na bydlení (15 500 Kč) a také vzhledem k finančním možnostem žadatelky negarantuje dlouhodobou udržitelnost bydlení. Poskytnutí mimořádné okamžité pomoci na úhradu kauce (jistoty) by tak nebylo účelné.

6.1.2. Identifikace dilemat

V rámci výše uvedeného případu se sociální pracovník, který je zároveň dávkovým specialistou, dostal do dilematické situace. Samotný sociální pracovník byl totiž toho názoru, že by klientka měla dávku dostat v plné výši, jelikož jí pomůže překlenout těžké období, přestěhovat se a zachovat si důstojné ubytování. Vedoucí daného pracoviště však byla toho názoru, že by se dávka přiznat neměla, jelikož z dlouhodobého hlediska není toto bydlení udržitelné, primárně z důvodu klesajících a brzy předpokládaných nulových příjmů paní H. Vyplacení mimořádné okamžité pomoci by tak bylo nevhodné vůči státu. Úřadem uhrazená kauce by totiž byla s největší pravděpodobností využita z důvodu nehrzení nájmu na jeho umožnění, případně by se jednalo při nevyužití této kauce o přeplatek, který by klientka neměla z čeho splácet. Zákon hovořil jasně – dávku lze přiznat i v plné výši. Sociální pracovník tak řešil dilema, zda jít do přímého konfliktu s názorem vedoucí pracoviště nebo do konfliktu se svým vlastním svědomím a přesvědčením sociálního pracovníka, že chce klientce pomoci a chce přiznat dávku v plné výši.

6.1.3. Náhled a řešení případu

Na řešení tohoto dilematu sociálního pracovníka bude nahlíženo z pohledu utilitarismu (viz. kapitola 6.4). Pokud je tedy základní premisou utilitarismu přinést co nejvíce lidem co nejvíce dobra, je nutné se zaměřit na všechny zúčastněné strany tohoto případu. Konkrétně na klientku a její okolí, sociální pracovníci, vedoucí pracoviště a stát.

Přiznání dávky v plné výši: Pokud by byla dávka přiznána v plné výši, a lze důvodně předpokládat, že by žadatelka bydlení dále hradit nezvládla z důvodu jejich

klesajících až nulových příjmů, přineslo by to jí, pravděpodobně i pronajímateli a sociálnímu pracovníkovi značné dobro a uspokojení. Klientce v tom, že by dostala peníze na udržení si momentální bytové situace, sociálnímu pracovníkovi v tom, že klientce dočasně pomohl si udržet bydlení. Pronajímateli, který by měl uhrazené náklady – předpokládá se, že kdyby klientka nezvládla dál hradit, bude kauce použita jako úhrada nezaplacených nájmu. Je obtížné předpokládat pozici státu, jelikož to není fyzická osoba, ale dá se předpokládat, že v dnešní těžké době je v zájmu státu spíše šetřit. Na druhou stranu, pokud by si klientka bydlení udržela, například tím, že v si v mezidobí našla jinou práci, je možné, že stát ve výsledku ušetří, resp. investuje do budoucnosti svých občanů. Ale předpokládáme, že si klientka bydlení neudrží. Tento předpoklad vyplývá z pohledu na její historii zaměstnání. Tato varianta se na první pohled jeví jako vhodná z pohledu utilitarismu.

Druhou variantou je dávku nepřiznat. V případě, že by nebyla dávka paní H. vůbec přiznána, dá se předpokládat, že by toto rozhodnutí přineslo dobro státu, který nevynaloží prostředky na úhradu zřejmě neúčelného náklad. Stejně tak by toto rozhodnutí přineslo dobro vedoucí oddělení jakožto správci rozpočtu. Naopak utrpí klientka, pronajímatel a sociální pracovník. Ačkoliv by stát ušetřil, je možné, že klientka bude akutně ohrožena ztrátou bydlení a bude žádat další dávky, což přinese další náklady. Ohrožení bydlením by se pak mohlo eskalovat i na ohrožení jejího života, ztrátu nebo nemožnosti si najít práci a další. Tato varianta se nejvíce jeví jako vhodná.

Vhodné řešení: Případ byl ve skutečnosti vyřešen vhodnou variantou, která se i dle utilitarismu jeví jako vhodná. Klientce se vyplatila dávky ve třetinové výši, tedy kauce odpovídající jednomu nájmu. Klientka tak získala zajištěné ubytování a majitel, který již dříve přislíbil počkat s doplacením kauce do 30.4, první část kauce. Klientka tak má dostatek času dokázat, zda je schopná si udržet bydlení, například nalezením nového zaměstnání. Tato výše dávky tak má výchovný i motivační charakter. Sociální pracovník je částečně uspokojen, protože se klientce pomohlo a může s ní dále pracovat; vedoucí oddělení se zachovala prosociálně a zároveň šetrně ke státnímu rozpočtu. Klientka si po přiznání dávky začala skutečně hledat novou práci, která by jí umožnila v ubytování setrvat.

6.2. Dilema č. 2 – správní uvážení sdíleného bydlení

6.2.1. Kazuistika

Dávkový specialista, který je zároveň sociálním pracovníkem v jedné osobě, má na starosti případ paní Marie Š. (48 let). Paní Š. žije ve sdíleném bydlení s dalšími dvěma osobami, které s ní nemají žádné příbuzenské nebo osobní vztahy. Každý má pronajatou vlastní místnost. Paní Š. nedávno ztratila práci a obrátila se na Úřad práce ČR s žádostí o dávky pomoci v hmotné nouzi, příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. Při posuzování nároku na její dávky musí dávkový specialista rozhodnout, jak interpretovat „okruh společně posuzovaných osob“ v tomto konkrétním případě. Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu sice pevně stanovuje okruh společně posuzovaných osob, nicméně zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi dává možnost jistých výjimek a správního uvážení při posuzování jiných osob a jejich soužití. V bytě, kde paní Š. žije, si platí každý nájemce část bytu podle smlouvy svůj podíl na nájmu a jiných výdajích sám. Nicméně jelikož jsou to všechno osoby nízkopříjmové, občas si vzájemně půjčují peníze na jídlo nebo další náklady, případně si přímo vypomáhají uhrazením nájmu v obtížných časech. Tato situace představuje výzvu pro dávkového specialistu, protože se musí rozhodnout, zda považovat spolubydlící za součást okruhu společně posuzovaných osob paní Š. či nikoliv. Toto rozhodnutí může mít významný dopad na výši dávek, na které by měla paní Š. případný nárok. Zákon totiž jasně stanoví, že pokud osoby společně hospodaří a uhrazují své náklady na bydlení, tvoří okruh společně posuzovaných osob.¹⁶⁴

6.2.2. Identifikace dilemat

Dávkový specialista stojí před etickým dilematem ohledně nejlepšího způsobu, jak použít své správní uvážení.

Pokud rozhodne, že spolubydlící paní Š. nebudou považováni za část jejího okruhu společně posuzovaných osob, mohla by mít paní Š. nárok na vyšší dávky. Toto rozhodnutí by podpořilo její okamžitou finanční potřebu, ale může vést k otázkám ohledně rovného zacházení s ostatními žadateli v podobných situacích.

¹⁶⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi, ve platném znění k 01.02.2024.

Na druhé straně, pokud by se rozhodlo spolubydlící zařadit do okruhu společně posuzovaných osob, mohlo by to vést k nižší výši dávek pro paní Š., což by mohlo negativně ovlivnit její schopnost pokrýt základní životní náklady a překonat tíživou situaci. Tato možnost by také mohla znamenat, že na dávky nebude mít nárok vůbec, a to v závislosti na příjmech společně posuzovaných osob.

Dávkový specialista, který je zároveň sociálním pracovníkem, tak řeší dilema, zda přihlédnout k „příležitostnému“ společnému hrazení nákladů na bydlení, zahrnout další osoby do společně posuzovaných osob, zjišťovat jejich příjmy a majetky; nebo příležitostné hrazení nákladů tolerovat a mírně „ohnout zákon“, tedy využít správního uvážení, což by mohlo paní Š. pomoci ke stabilnější a snáze získané dávce.

6.2.3. Náhled a řešení případu

Při řešení případu je potřeba zvážit komplexní přístup k hodnocení situace, který musí vždy zahrnovat:

- podrobné posouzení finanční situace paní Š. a jejích spolubydlících, včetně toho, jak si vzájemně pomáhají s financemi
- zvážení možnosti poskytnutí dávek na základě individuální situace paní Š. s tím, že se zohlední její specifické životní okolnosti a nebude automaticky aplikován standardní přístup
- porada s kolegy, vedoucím nebo metodikou pro získání dalších náhledů a perspektiv na situaci a zajištění, že rozhodnutí bude spravedlivé
- také je potřeba zvážit, zda jsou všechny provedené kroky v souladu s platnou legislativou a nevybočují ze zavedené praxe úřadu práce

Na toto dilema bude nahlíženo z pohledu Kantova kategorického imperativu, viz kapitola 6.4.3. Jedná se o filozofický princip, který formuloval Immanuel Kant jako základ morálního zákona, který tvrdí: „Jednej tak, aby maximum tvé vůle mohlo být zároveň zákonem univerzálním.“ Tento princip zdůrazňuje univerzálnost a objektivitu morálních pravidel, tvrdí, že akce je morálně správná, pokud by mohla být přijata jako

univerzální zákon, kterým by se mohli řídit všichni lidé.¹⁶⁵ Aplikujeme-li Kantův kategorický imperativ na případ paní Š., musíme zvážit následující aspekty.

Univerzálnost rozhodnutí: Dávkový specialista by měl rozhodovat tak, jak by chtěl, aby bylo rozhodováno ve všech podobných případech, nejen v tomto konkrétním. To znamená, že by měl zvážit, zda by jeho metoda posuzování okruhu společně posuzovaných osob mohla sloužit jako model pro všechny pracovníky, kteří se setkávají s podobnými situacemi. Nabízí se otázka: jestliže by se přístup, který se zvolí, stal univerzálním pravidlem, zda by toto vedlo ke spravedlnosti a efektivnosti v rámci dávkového systému!?

Respektování lidí jako účelů samých o sobě: Kantův imperativ také zdůrazňuje, že jednotlivci by nikdy neměli být používáni pouze jako prostředek k dosažení cíle, ale měli by být vždy považováni za účely samy o sobě. To znamená, že dávkový specialista by měl paní Š. a její spolubydlící považovat za samostatné a dospělé osoby s vlastními právy a důstojností, což by mělo být zohledněno při rozhodování o dávkách. Rozhodnutí by mělo respektovat jejich potřeby, a ne je pouze degradovat na prostředek ke splnění administrativních pravidel.

Kantův kategorický imperativ tedy spíše vede k zodpovědnému a principiálnímu přístupu, který vyžaduje, aby rozhodnutí odráželo principy, které by byly přijatelné jako základ pro univerzální morální zákony. To znamená, že by se mělo hledat řešení, které respektuje samostatnost a důstojnost všech zúčastněných, zatímco zároveň přispívá k férovosti a spravedlnosti v systému dávek. Základní pravidlo, kdy je každá osoba a její situace vysoce individuální, ale zároveň se úřad práce snaží rozhodovat v rámci zavedených pravidel – tedy u všech obdobně, by mělo být cílem každého zaměstnance oddělení hmotné nouze.

6.3. Dilema č. 3 – motivace

6.3.1. Kazuistika

Pan Martin pracuje jako sociální pracovník na oddělení hmotné nouze na Úřadu práce ČR. Už více než dvacet let se setkává s lidmi z různých sociálních prostředí, ale v poslední

¹⁶⁵ KANT, I., *Základy metafyziky mravů*, s. 3–5.

době začal pociťovat jistou únavu a frustraci z nastavení systému. Mezi jeho klienty patří rodiny primárně z menšinových komunit, které pobírají sociální dávky již mnoho let. Martin si začal více všimnout, že někteří z těchto klientů neprojevují zjevnou snahu zlepšit si svou situaci, přestože mají k dispozici různé programy a podporu, jak toho dosáhnout. Jedním z jeho klientů je pan Č., který s rodinou pobírá sociální dávky již skoro desátý rok. Pan Č. tvrdí, že si nemůže najít práci kvůli diskriminaci na trhu práce a nedostatku příležitostí pro osoby z jeho komunity. Martin si však během dlouholeté práce s panem Č. všiml, že odmítl několik nabídek na rekvalifikaci a další pomoc od úřadu práce s odůvodněním, že nejsou dost dobré nebo že neodpovídají jeho představám o pracovním uplatnění, požadavcích na plat a směnnost. Další z Martinových klientů, rodina M., dostává na dávkách téměř stejnou částku, někdy i vyšší, než jakou Martin měsíčně vydělává. Též se nesnaží svoji „nízkopříjmovou“ situaci nijak řešit, jako důvod uvádí péči o děti. Toto pozorování v něm vyvolává otázku spravedlnosti a motivace pro vlastní práci. Začíná se zamýšlet nad tím, zda systém sociálních dávek není příliš štědrý a zda nepodporuje závislost na státní pomoci místo motivace k samostatnosti. Martin se tak ocitá ve složitém etickém dilematu. Na jednu stranu chápe, že jeho klienti mohou čelit různým bariérám, které jim ztěžují opuštění systému sociálních dávek, ale na druhou stranu se však nemůže zbavit pocitu, že někteří z nich nevyužívají všechny dostupné příležitosti ke zlepšení své situace a v podstatě si myslí, že systém dávek opustit ani nechtějí. Toto uvědomění Martina trápí často i mimo práci, cítí se vyhořelý a přemýšlí nad nastavením systému dávek. Zůstává jen proto, že má svou práci rád a jednou za čas pomůže někomu, kdo si to opravdu zaslouží.

6.3.2. Identifikace dilemat

V případě pana Martina lze identifikovat několik etických dilemat, která Martin řeší. Tato dilemata odrážejí složitost Martinovi práce při poskytování pomoci klientům v hmotné nouzi. Dilemata řeší rovnováhu mezi spravedlností a empatií při rozhodování o tom, kdo si zaslouží pomoc; mezi podporou závislosti klientů na sociálním systému a podporou jejich vymanění se z něj; otázku, jak respektovat autonomii klientů, i když jejich rozhodnutí nemusí být v jejich nejlepším zájmu; konflikt mezi osobními přesvědčeními sociálního pracovníka a profesionálními povinnostmi, které určuje platná legislativa a z vnímání nespravedlnosti v systému sociálních dávek.

Nejvíce však Martina trápí samotné nastavení systému – platná legislativa má určité neměnné znění, které musí dodržet, ale on s ní po mnohaleté praxi začíná nesouhlasit – jeví se jako neadresná, příliš štědrá a podporující závislost na dávkách místo motivace k řešení své situace.

6.3.3. Náhled a řešení případu

Na tento případ budou aplikovány principy eticky péče (viz kapitola 6.4.2), především principy, jako jsou empatie, vztahovost, odpovědnost a význam osobních vazeb v procesu poskytování pomoci. Etika péče, jak ji formulovala Virginia Held, se soustředí na důležitost péče jako základní lidské aktivity a zdůrazňuje význam vzájemných vztahů a emocionálního spojení mezi lidmi. V případě Martina by toto znamenalo několik klíčových změn v jeho přístupu a hodnocení situace:

Martin by se měl pomocí empatie snažit lépe porozumět situaci svých klientů, nejen z ekonomického hlediska, ale také z pohledu sociálních a emocionálních bariér, kterým mohou čelit. Tyto bariéry, ač pro Martina třeba vymyšlené, mohou být pro jeho klienty velmi reálné a těžko překonatelné. Martin by se tak měl snažit více pochopit diskriminaci na trhu práce, kterému čelí pan Č., a uznání možné náročnosti péče o děti, které zdůrazňuje rodina M. To znamená, že by se měl Martin pokoušet rozpoznávat unikátní výzvy a překážky, kterým každý klient čelí, a adaptovat své chápání nabízené pomoci.

Řešení dilematu pomocí etiky péče by Martina mělo povzbudit k posílení vztahů s klienty, nejen jako poskytovatele pomoci, ale také jako partnera v jejich snaze o zlepšení situace. Martin by měl pracovat na vytvoření prostředí, kde klienti cítí, že jejich potřeby a pocity jsou slyšeny a respektovány, a zároveň jsou motivováni k tomu, aby aktivně hledali řešení svých problémů.

Martin by měl také přemýšlet o svých vlastních pocitech frustrace a vyhoření ve světle etiky péče. Reflexe nad tím, jak jeho vlastní emoce, hodnoty a životní situace ovlivňují jeho práci, by mu mohla pomoci lépe zvládat své povinnosti. Nápomocná by mu byla konzultace s odborníkem, např. supervize, nebo další studium zákonů a jejich důvodových zpráv, což by mu pomohlo objasnit proč je systém nastavený tak, jak je.

Zatímco se etika péče zaměřuje na bezprostřední vztahy a péči o klienty, také povzbuzuje jednotlivce jako Martina, aby se zapojili do širších diskusí a hledání způsobů, jak může systém lépe sloužit potřebám těch, kteří jsou na něm závislí. Martin by se tak mohl zúčastnit dialogu o reformě sociálního systému, aby byl spravedlivější a efektivnější ve svém poslání podporovat ty, kdo jsou v nouzi.

Přístup etiky péče vlastně není přímo řešením Martinova dilematu, ale spíše jakýmsi vodítkem, který jej vybízí k větší angažovanosti ve vztahu k jeho klientům a snaze

hlubšího pochopení jejich pohledu na problémy, kterými si procházejí. To by nakonec mohlo přispět ke zmírnění Martinovi frustrace.

Závěr

V této diplomové práci jsem se věnoval komplexnímu představení sociální práce, představení činnosti sociálních pracovníků v rámci Úřadu práce ČR a dávkového systému pomoci v hmotné nouzi a přezkoumání etických dilemat, s nimiž se sociální pracovníci setkávají při své činnosti zaměřené na pomoc osobám v hmotné nouzi. Cílem bylo nejen identifikovat a analyzovat tato dilemata, ale také porozumět způsobům, jakými profesionálové tyto situace řeší, a odhalit možné dopady na kvalitu a efektivitu poskytované sociální pomoci. Zkoumání se opíralo o teoretický rámec etiky a sociální práce, stejně jako o praktické ukázky získané z vlastní praxe při zaměstnání.

Diplomová práce odhalila, že sociální pracovníci se často ocitají ve velmi složitých situacích, kde musí zvažovat mezi profesionálními povinnostmi, etickými principy a osobními přesvědčeními. Dilemata, jako jsou otázky spravedlnosti, důvěrnosti, samostatnosti klienta a profesionální distance, představují významné výzvy pro praxi sociální práce. Empirický výzkum ukázal, že sociální pracovníci mohou používat různé strategie k řešení těchto dilemat, často se opírají o multidisciplinární spolupráci, supervizi a etické kodexy. Nicméně, i přes tyto zdroje podpory, se ukázalo, že rozhodování v těchto situacích zůstává obtížné a může mít hluboký emocionální dopad jak na sociální pracovníky, tak na jejich klienty.

Porovnání s literaturou a zjištěními jiných autorů potvrdilo, že dilemata v sociální práci jsou univerzálním fenoménem, který vyžaduje kontinuální reflexi a vzdělávání v oblasti etiky. Současně práce poukázala na specifika českého sociálního systému v kontextu Úřadu práce ČR, což přináší další specifické výzvy a potřeby. Zjištění z této diplomové práce mohou mít důsledky pro praxi sociální práce, etické vzdělávání a tvorbu metodik. Zdůrazňují nutnost dalšího rozvoje podpůrných mechanismů pro sociální pracovníky, včetně efektivnějších systémů supervize a vzdělávání zaměřeného na etické rozhodování a řešení dilemat. Také poukazují na potřebu dalšího výzkumu, zejména v oblasti dlouhodobých dopadů etických dilemat na sociální pracovníky a klienty sociální práce.

Tato diplomová práce má tak potenciál ovlivnit způsob, jakým jsou vnímány a aplikovány etické teorie v kontextu řešení problémů, s nimiž se setkávají sociální pracovníci na odděleních dávek hmotné nouze na Úřadu práce ČR.

Seznam použitých zdrojů

- BANDIT, Rad; DAVIDOVÁ, Ivana; MACUROVÁ, Martina a OPATRŇY, Michal. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Sešit sociální práce*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. ISBN 978-80-7421-089-1.
- BANKS, Sarah. *Ethics and Values in Social Work*. Fifth Edition. Red Globe Press, 2021. ISBN 78-1-137-60718-8.
- BECK, Petr. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi ; Zákon o životním a existenčním minimu*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Praktický komentář. ISBN 978-80-7478-977-9.
- Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona: (včetně deuterokanonických knih)*. 7. přeprac. vyd., (5. vyd. v České biblické společnosti). Praha: Česká biblická společnost, 1996, c1985. ISBN 80-85810-11-5.
- BŘESKÁ, Naděžda; URBAN, Tomáš a VRÁNOVÁ, Lucie. *Dávky pomoci v hmotné nouzi. Práce, mzdy, pojištění*. Olomouc: ANAG, [2019]. ISBN 9788075542137.
- DUKOVÁ, Ivana; DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ, Ivanka. *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3880-2.
- HELD, Virginia. *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-518099-2.
- HENDRYCH, Dušan a kol. *Správní právo. Obecná část*. 9. vyd. Praha: C. H. Beck, 2016.
- HODOVSKÝ, Ivan. *Úvod do etiky. Etika pro sociální práci*. 2. vyd. [Praha]: Jabok, 2010. ISBN 978-80-904137-3-3.
- JANOŠKOVÁ, Klára a Dana NEDĚLNÍKOVÁ. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Filozofické dědictví. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0152-5.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby. Základy sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3.
- MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois (ed.). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673314.
- MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-675-4.
- MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-140-1.
- MUSIL, Libor. *Ráda bych Vám pomohla, ale--: dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.
- NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003.
- NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Masarykova univerzita v Brně, 2001. ISBN 80-210-2673-01.
- NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Etická dilemata v terénní sociální práci*. In *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.
- POSPÍŠIL, D., JIRKOVÁ, K. *Instrukce č.19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 S., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV: odbor sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení a odbor nepojistných sociálních a rodinných dávek, 2016.
- ŠILER, Vladimír. *Etika pro pokročilé: Učebnice ke kurzu etiky*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2020.
- THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Filozofie (Portál). Praha: Portál, 2004. ISBN 80-717-8806-6.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-858-5069-9.

Použité internetové zdroje:

- COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION. *Educational Policy and Accreditation Standards: for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. 2022. Dostupné online: <https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-EPAS.pdf>.

- EUR-LEX. *Listina základních práv Evropské unie*. Online. [cit. 2023-12-09] Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS#d1e445-393-1..>
- GILBERT N.: *Ethical Dilemmas in Social Work: What You Need to Know* [online], [cit. 2024-02-01]. Dostupné na www: <http://www.noodle.com/articles/ethical-dilemmas-in-social-work-what-to-know-about-nasw-code-of-ethics>.
- GONSIOROVÁ, Barbora. *Diskreční pravomoc veřejné správy v intencích české a zahraniční právní vědy a praxe*. Online. Časopis pro právní vědu a praxi. Roč. XXVI, č. 4/2018. ISSN 1805-2789. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/CPVP2018-4-4>. [cit. 2024-01-07].
- JIHOČESKÝ KRAJ. *Jak fungují sociální dávky?* Online. Dostupné z: <https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/pomahame/jak-funguji-socialni-davky>. [cit. 2023-12-26].
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Doplatek na bydlení*. Online. [cit. 2023-12-28] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/doplatek-na-bydleni>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Historie Úřadu práce ČR*. Online. [cit. 2023-12-29] Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/historie>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Mimořádná okamžitá pomoc*. Online. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/mimoradna-okamzita-pomoc>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *O Úřadu práce České republiky*. Online. Úřad práce ČR. [cit. 2023-12-29] Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/o-uradu-prace>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Příspěvek na živobytí*. Online. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-zivobyti>. [cit. 2023-12-28].
- OTTO, J., *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1905. sv. 23. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d898a880-13c0-11e5-a599-5ef3fc9bb22f>.
- *Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 22. 8. 2012*, sp. zn. 11 A 114/2011. 2012. [cit. 2024-01-07] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/msph/11-a-114-2011-28>.
- Sněmovní tisk 1063/0, *o pomoci v hmotné nouzi – EU*, dostupné online <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=1063&CT1=0>.
- SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky*. Online. [2.14. 2024]. Dostupné z:

<https://www.socialnipracovnici.cz/ke-stazeni/69f49e59-fb45-450d-84ff-aa7900ac7156>.

- THE BRITISH JOURNAL OF SOCIAL WORK. *Volume 52*, Issue 8, December 2022, Pages 4795–4814, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac084>.
- UNITED NATIONS. *Ending Poverty*. Online. Dostupné z: <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>. [cit. 2023-12-26].
- ÚŘAD PRÁCE ČR. *Pomoc v hmotné nouzi*. Online. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>.
- ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. *Internetová jazyková příručka*. Online. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>. [cit. 2023-12-26].
- VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. *Všeobecná deklarace lidských práv*. 1948. Dostupné z: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>. [cit. 2023-12-18].
- WIKIPEDIA. *Diskreční pravomoc*. Online. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2019 [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Diskreční_pravomoc.
- WORLD BANK. *Measuring poverty*. World Bank Group [online]. 2023 [cit. 2023-12-20]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty>.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Poverty*. Online. Dostupné z: <https://www.afro.who.int/health-topics/poverty>. [cit. 2023-12-26].

Použité zákony:

- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb., dostupné online <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Vyhláška č. 332/2013 Sb., *Vyhláška o vzoru Standardizovaného záznamu sociálního pracovníka*, v platném znění k 01.11.2013.
- Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*, ve znění platném k 01.01.2024.
- Zákon č. 110/2006 Sb., *Zákon o životním a existenčním minimu*, v platném znění k 01.01.2024.
- Zákon č. 111/2006 Sb., *Zákon o pomoci v hmotné nouzi*, v platném znění k 01.02.2024.
- Zákon č. 582/1991 Sb., *Zákon České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení*, v platném znění k 01.01.2024.
- Zákon č. 73/2011 Sb., *Zákon o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů*, v platném znění k 01.02.2024.

Abstrakt

KOTISA, J. *Dilemata sociálních pracovníků při práci s osobami v hmotné nouzi*. České Budějovice 2024. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filozofie a religionistiky. Vedoucí práce: doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Klíčová slova: sociální práce, hmotná nouze, etická dilemata, Úřad práce ČR, sociální pracovník, etika, etické teorie

Jako téma této diplomové práce bylo zvoleno „dilemata sociálních pracovníků při práci s osobami v hmotné nouzi“. Práce je rozdělena na několik kapitol, které se věnují především úvodu do problematiky sociální politiky a sociální práce; dále představení Úřadu práce ČR a systému dávek pomoci v hmotné nouzi; zasvěcení do etické problematiky a představení základních etických teorií. V neposlední řadě se také zaměřuje na dilemata, se kterými se může sociální pracovník při práci s klientem v hmotné nouzi setkat a aplikování etických teorií na jejich řešení. Cílem práce je zjistit, s jakými dilematy se sociální pracovníci při práci s osobami v hmotné nouzi mohou setkat, jak na ně reagují a řeší je.

Abstract

Dilemmas of social workers in working with people in material need

Key words: social work, material need, ethical dilemmas, Labour Office of the Czech Republic, social worker, ethics, ethical theories

The chosen topic of this thesis is "dilemmas of social workers in working with people in material need." The thesis is divided into several chapters that primarily focus on an introduction to the issues of social policy and social work; further presentation of the Labour Office of the Czech Republic and the system of assistance benefits in material need; introduction to ethical issues and presentation of basic ethical theories. Last but not least, it also focuses on the dilemmas that a social worker may encounter when working with a client in material need and the application of ethical theories to solve them. The goal of the thesis is to find out what dilemmas social workers may face when working with people in material need, how they react to them and solve them.